

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ
ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРИВАТНИХ
ПРАВОВІДНОСИН**

**Матеріали
Всеукраїнського науково-практичного
семінару
24 листопада 2021 року**

**Дніпро
2021**

УДК 340.111.5

А – 43

Рекомендовано до друку Вченою Радою ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет» від 25 листопада 2021 р.,(протокол № 3)

А-43 Актуальні питання матеріальних та процесуальних приватних правовідносин : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Дніпро, 24 листопада 2021 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. 70 с.

Збірник містить матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Актуальні питання матеріальних та процесуальних приватних правовідносин» (24.11.2021), у роботі якого взяли участь науково-практичні працівники, практичні працівники, а також здобувачі вищої освіти.

Також вміщено вибрані есе учасників Національного конкурсу есе на тему «Приватність в епоху цифрових технологій» (листопад 2021 року; ELSA Dnipro, ELSA Ukraine, Дніпровський гуманітарний університет).

Матеріали друкуються в авторській редакції, що не виключає окремого технічного редагування.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

докт. юрид. наук., доц. **Олег КИРИЧЕНКО**, канд. юрид. наук, доц.
Тетяна ЛЕЖНЄВА, канд. юрид. наук **Станіслав ЧЕРНОП'ЯТОВ**.

© ВНПЗ ДГУ, 2021

© Автори, 2021

ЗМІСТ

Тези доповідей учасників науково-практичного семінару

Бойко Тетяна Анатоліївна Цивільно-правові відносини: поняття та ознаки.....	5
Гузенко Ангеліна Віталіївна Аналіз судової практики у справах про скасування усиновлення.....	8
Давидюк Вадим Миколайович Оподаткування доходів громадян України, здобутих за кордоном: проблемні питання та шляхи їх вирішення.....	11
Лежнєва Тетяна Миколаївна Щодо колізій у правовому регулюванні регресної матеріальної відповідальності державних службовців.....	13
Мосейко Анжела Геннадіївна Зарубіжний досвід правового регулювання утворення корпорацій: проблемні аспекти.....	16
Нугаєва Валерія Вікторівна Особливості правового регулювання об'єктів альтернативної енергетики.....	18
Панасенко Інна Анатоліївна Поняття і зміст цивільної правоздатності фізичних осіб	20
Сахарова Катерина Олександрівна Судова практика захисту від булінгу як форма захисту суб'єктивних прав і законних інтересів громадян.....	23
Татарінов Віктор Іванович Щодо поняття юридичної помилки в цивільному праві.....	27
Трескін Дмитро Олександрович Окремі аспекти захисту права власності в практиці суду ЄС.....	31
Чабаненко Микола Миколайович Щодо оборотоздатності права оренди земельної ділянки.....	33

Черноп'ятов Станіслав Володимирович
Щодо принципу тлумачення договору contra proferentem..... 36

**Вибрані есе учасників Національного конкурсу есе на тему
«Приватність в епоху цифрових технологій» (листопад 2021 року;
ELSA Dnipro, ELSA Ukraine, Дніпровський гуманітарний університет)**

Бузіян Анастасія Геннадіївна..... 40

Гамецький Андрій Миколайович..... 42

Грицина Марія Сергіївна..... 44

Желай Вероніка Миколаївна..... 45

Зварко Інна Валентинівна..... 47

Кармазіна Вікторія Сергіївна..... 48

Корнійчук Максим Віталійович..... 50

Кравченко Анастасія Петрівна..... 53

Красильникова Аліна Олексіївна..... 54

Новікова Дар'я Віталіївна..... 56

Нужнов Владислав Ігорович..... 58

Павлова Юлія Володимирівна..... 60

Сергієнко Катерина Василівна..... 63

Топчій Андрій Олегович..... 65

Федоренко Дарья Віталіївна..... 67

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ УЧАСНИКІВ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

Бойко Т.А.

здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Дніпровського гуманітарного університету

Науковий керівник:

Черноп'ятов С.В.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Вивчення питання цивільно-правових відносин є одним із базових в цивільному праві, без вивчення якого неможливо зрозуміти особливості всіх інших положень, оскільки вони визначають специфіку цивільно-правових відносин в різних сферах суспільного життя. Тому важливим є здійснення аналізу даного питання не лише для кращого їх розуміння, але й встановлення найбільш дієвих механізмів регулювання.

Правовідносини розглядаються як явища, які є похідними від права, в існуючій правовій системі юридичні зв'язки виникають та існують лише на підставі юридичних норм. Будь-які відносини – це завжди певний вид взаємозв'язку між людьми, об'єктами, сторонами, елементами тощо. Це такий зв'язок, при якому зміни однієї сторони викликають зміни у іншій. Правові відносини є другим елементом правового регулювання (першим є правова норма, а третім – акти правореалізації). В більшості випадків видання правової норми розраховане на встановлення правових відносин між конкретними особами. З виникненням правовідношення починається реальна дія права [1, с. 90].

Внаслідок регулювання нормами цивільного права суспільних відносин, за участю фізичних та юридичних осіб, вони набувають правової форми і стають цивільними правовідносинами. Цивільне правовідношення – це суспільне відношення, врегульоване нормами цивільного права. Йому притаманні риси будь-якого суспільного відношення.

Цивільно-правові відносини є різновидом правових галузевих відносин, тому їм властиві ознаки правових відносин у цілому та галузевих цивільно-правових, зокрема:

— це суспільні відносини, тобто відношення, які виникають між людьми та їх спільнотами, які нерозривно пов'язані з їх діяльністю. Тобто правовідносини можуть виникати й існувати лише у взаємодії між

соціальними суб'єктами, а не між останніми та предметами матеріального світу;

— це відносини, що виникають, змінюються та припиняються на основі норм і принципів права. Норми права зазвичай закріплюють модель таких відносин, визначаючи їх об'єкти, суб'єкти, права та обов'язки останніх, а також юридичні факти, необхідні для виникнення, зміни та припинення цих відносин;

— суб'єкти правовідносин пов'язані між собою суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Суб'єкти в таких правовідносинах виступають як уповноважені й зобов'язані особи; права та інтереси уповноважених осіб можуть бути реалізовані через реалізацію обов'язків (виконання або утримання від вчинення певної дії) зобов'язаних осіб. Наприклад, право кредитора як уповноваженої на одержання боргу особи реалізується завдяки діям боржника як особи, зобов'язаної повернути борг;

— правовідносини – індивідуалізовані та конкретизовані зв'язки. Індивідуалізація означає зв'язок між конкретними, проінформованими щодо один одного суб'єктами. У свою чергу, конкретизація полягає у визначеності об'єкта певного правовідношення, а також змісту й обсягу прав та обов'язків його суб'єктів. Так, якщо норма цивільного права, яка регулює суспільні відносини купівлі-продажу, передбачає, зокрема, обов'язок покупцеві оплатити майно, що відчужується, та обов'язок продавця передати майно покупцю, то правовідносини з купівлі-продажу виникають між певним покупцем і певним продавцем стосовно визначеної речі та передбачає наявність конкретних індивідуальних прав та обов'язків [2];

— це вольові відносини. При цьому прояв волі у правовідносинах відбувається фактично двічі: з одного боку, сама юридична норма, на базі якої формуються правовідносини, виражає волю уповноваженого державою органу, який її прийняв (санкціонував), а з другого, для виникнення правовідносин потрібна воля безпосередніх їх учасників. Слід мати на увазі, що для виникнення цивільних правовідносин потрібна воля учасника (наприклад, складання заповіту) або учасників (наприклад, укладання будь-якого цивільно-правового договору);

— це відносини, що гарантуються та охороняються державою. Держава забезпечує виконання вимог юридичних норм під час реалізації суб'єктами правовідносин їх приписів, охороняє відносини, які виникають між ними на основі юридичної норми та відповідають їй. У цьому проявляється одна з основних та обов'язкових властивостей права – його гарантованість державою та забезпеченість легальним примусом [3].

Щодо галузевих особливостей цивільно-правових відносин, то вони зумовлені особливостями предмета і методу цивільного права. Виходячи зі сказаного вище, можна окреслити такі особливості цивільно-правових відносин:

1) вони є різновидом лише тих суспільних правовідносин, які відповідають вимогам предмету та методу цивільного права;

- 2) це відносини, що формалізовані та знаходяться під захистом норм цивільного права;
- 3) вони виникають, змінюються та припиняються на підставі тих юридичних фактів, які притаманні здебільшого приватному праву [4, с. 3];
- 4) це майнові (відносини власності та товарно-грошові) і особисті немайнові відносини врегульовані нормами цивільного права;
- 5) їхні учасники характеризуються майновою відокремленістю, вільним волевиявленням й юридичною рівністю [5, с. 16];
- 6) широке коло їх суб'єктів (ними можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава, територіальні громади);
- 7) основні учасники цивільних правовідносин (фізичні особи та організації) діють у цих правовідносинах як особливі правові постаті: фізичні особи та юридичні особи. Це дозволяє акцентувати увагу тільки на правовій формі участі цих осіб у цивільних правовідносинах та уникати несуттєвої соціальної характеристики, яка не впливатиме на визначення їх правового положення;
- 8) суб'єкти цивільних правовідносин мають рівний обсяг юридичних можливостей. Вони не підкорені один одному, а тому їх відносини налаштовуються, так би мовити, у горизонтальній юридичній площині на засадах взаємного визнання автономії волі та майнової самостійності [6, с. 28-29];
- 9) норми, що регулюють цивільні правовідносини, мають переважно диспозитивний характер, тобто такі правила поведінки можуть бути змінені волею суб'єктів на власний розсуд аби більш ефективно впорядкувати свої юридичні стосунки. Держава втручається у сферу приватних інтересів жорсткими (імперативними) веліннями тільки у винятковому порядку. Інакше це буде обмежувати ініціативність суб'єктів приватного життя, а значить і стримувати його розвиток [6, с. 29];
- 10) при порушенні юридичного обов'язку захист прав і законних інтересів переважно здійснюється через позовну форму в судах [4, с. 3].

Отже, цивільно-правові відносини, будучи окремим видом правових відносин, наділені низкою загальних та специфічних ознак. Значення загальних ознак полягає в тому, що за їх допомогою їх можливо віднести до більш загального поняття – правовідносини. Оскільки цивільно-правові відносини та правовідносини співвідносяться як частка та ціле, відсутність будь-яких ознак правовідносин серед ознак цивільно-правових відносин неможлива. В свою чергу, **значення** специфічних ознак полягає в тому, що за їх допомогою можливо відокремити цивільно-правові відносини як окремий вид правовідносин, що відрізняється від інших видів правовідносин.

Список використаної літератури:

1. Римарчук Р. Основні положення класифікації цивільних правовідносин. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 464–69.

2. Теорія держави і права: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368с.
3. Машков А.Д. Теорія держави і права : підручник. Київ : ВД «Дакор», 2015. 492с.
4. Мирза С.С. Лекція до теми «Цивільні правовідносини» для курсантів 2 курсу, слухачів 3 курсу галузі знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право». Одеса. 2017. 6 с. URL: http://oduvvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek_k-2017-tema-2-csp.pdf
5. Терещук Г.А. Цивільне право. Конспект лекцій для студентів спеціальності 081 – «Право» денної та заочної форм навчання. Луцьк: ЛНТУ, 2017. 267 с. URL: https://lutsk-ntu.com.ua/sites/default/files/civilne_pravo_lekciyi.pdf
6. Цивільне право України. У двох частинах. Частина 1. Навчальний посібник / за заг. ред. канд. юрид. наук, проф. В. А. Кройтора, канд. юрид. наук, доц. Кухарева О. Є., канд. юрид. наук, доц. Ткалича М.О. Запоріжжя. 2016. 284 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10201/Tsyvilne%20pravo%20Ukrainy_1_Navch%20posib_Kroitro_Kukhariev_Tkalych_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Гузенко А.В.

здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Дніпровського гуманітарного університету

Науковий керівник:

Лежнєва Т.М.

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У СПРАВАХ ПРО СКАСУВАННЯ УСИНОВЛЕННЯ

Актуальність обраної проблематики обумовлена тим, що усиновлення та скасування усиновлення є однією з гармонійною формою влаштування дитини, яка позбавлена батьківського піклування.

Сімейний кодекс України (далі – СК України) [1] визначає, що усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене, як правило, на підставі рішення суду (див. ст. ст. 207, 282 СК України). Безперечно, усиновлення є тим юридичним актом, в наслідок якого між усиновлювачами (усиновителем) і його родичами з одного

боку, та усиновленою дитиною – з іншого, виникають такі ж права та обов'язки, як між кровними батьками та дітьми, а також їх кровними родичами. При цьому, усиновлені діти втрачають юридичний зв'язок з батьками (або одним з них) і набувають юридичний зв'язок із сторонніми особами – усиновителями.

Не зважаючи на позитивний зміст інституту усиновлення, на жаль, в житті трапляються випадки, коли суб'єкти усиновлення звертаються до суду з метою скасування такого юридичного факту.

Здійснюючи аналіз підстав для скасування усиновлення, що передбачені в ст. 238 СК України, можна зробити висновок, що, в цілому, ці підстави не залежать від волі суб'єктів усиновлення. Такими підставами є:

усиновлення суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання. Так, Постановою Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 25.04.2019 р. у справі № 381/4827/17 про скасування усиновлення касаційну скаргу позивача залишено без задоволення та залишено без змін рішення судів першої й апеляційної інстанцій про відмову в задоволенні позову, з роз'ясненням наступного. становивши, що позивачем не доведено наявності підстав для скасування усиновлення, згідно частини першої статті 238 СК України, суди зробили правильний висновок про відмову у задоволенні позову. Посилання в касаційній скарзі на те, що скасування усиновлення не суперечитиме інтересам дитини, оскільки вона саме не бажає спілкуватися із батьком, бо, як зазначив апеляційний суд, скасування усиновлення завдає моральних страждань дитини, що є особливо небезпечним для дитини підліткового віку. Твердження про те, що колишня дружина не пускає до квартири, ховає дітей і вчиняє інші дії, які перешкоджають реалізації батьком своїх обов'язків, свідчить лише про конфлікт з колишньою дружиною, однак не доводять обставин існування між позивачем та дитиною стосунків, які роблять неможливими виконання позивачем своїх батьківських обов'язків та не свідчить про невідповідність усиновлення інтересам дитини [2].

- дитина страждає недоумством, на психічну чи іншу тяжку невиліковну хворобу, про що усиновлювач не знав і не міг знати на час усиновлення;

- між усиновлювачем і дитиною склалися, незалежно від волі усиновлювача, стосунки, які роблять неможливими їхнє спільне проживання і виконання усиновлювачем своїх батьківських обов'язків. Розглянемо приклад із судової практики. Так, підставою для задоволення позову про скасування усиновлення було те, що чоловік після розірвання шлюбу з дружиною не мав змоги підтримувати зв'язок із колишньою дружиною та усиновленою ним дитиною (рідна дитина дружини). Крім того, усиновлена дитина налаштована щодо нього неприязно, категорично відмовляється від спілкування з ним (місця проживання усиновленої дитини визначено разом з матір'ю)[3].

Як правило, не допускається скасування усиновлення після досягнення дитиною повноліття. Проте, якщо протиправна поведінка усиновленого,

усиновлювача загрожує життю, здоров'ю усиновлювача, усиновленого або інших членів сім'ї, то законом допускається скасування усиновлення.

Усиновлення повнолітньої особи може бути скасовано судом за взаємною згодою усиновлювача і усиновленого або на вимогу одного з них, якщо сімейні відносини між ними не склалися.

Міністерство соціальної політики України акцентує увагу на тому, що найбільше скасування усиновлень громадянами України відбувається по відношенню до дітей, які досягли віку 11-17 років, тобто це діти підліткового віку, які переживають одну із найважчих вікових криз. Ці діти залишаються без батьківської турботи вдруге, оскільки батьки виявляються не готовими до виховання дитини, яка має негативний соціальний досвід в минулому, а також до проблем, які можуть виникати у її вихованні у підлітковому віці[4].

Тому запровадження обов'язкового навчання для кандидатів в усиновлювачі матиме позитивний вплив на зменшення випадків скасування усиновлень дітей.

Слід звернути увагу на те, що за останні роки збільшується кількість скасування усиновлень. Протягом останніх трьох років за рішенням суду скасовано усиновлення стосовно 93 дітей, 80 із яких було усиновлено громадянами України [4].

Отже, при вирішенні питання про скасування усиновлення у будь-яких випадках в центрі уваги має бути дитина, чий інтереси охороняються законами України.

Список використаної літератури:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
2. Гретченко Л. Найкращі інтереси дитини: актуальні питання судової практики. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/najkrashhi-interesy-dytyny-aktualni-pytannya-sudovoyi-praktyky/>
3. Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 20 липня 2018 року у справі № 344/2570/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75484888>
4. Мінсоцполітики направило на розгляд Уряду законопроект, спрямований на забезпечення найкращих інтересів дитини при усиновленні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minsocpolitiki-napravilo-na-rozglyad-uryadu-zakonoproekt-spryamovaniy-na-zabezpechennya-najkrashchih-interesiv-ditini-pri-usinovlenni>

Давидюк В.М.

доктор юридичних наук, Заслужений юрист України
професор кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ, ЗДОБУТИХ ЗА КОРДОНОМ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Швидкі темпи глобалізації світової економіки, а також соціально-економічна криза в Україні, значна різниця в оплаті праці на батьківщині і за кордоном зумовлюють високий рівень трудової міграції в нашій країні. Так, за даними Міністерства соціальної політики, в 2019 році в Україні налічувалося 3,2 млн. трудових мігрантів. В окремі періоди, під час сезонних робіт, було 7-9 млн. мігрантів. У 2020 році, за даними голови Національного банку України, було близько 3 млн. трудових мігрантів. У 2021 році, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень, кількість трудових мігрантів становить 2,5-3 млн. [1].

Варто зауважити, що доходи отримані за кордоном в переважній більшості направляються в Україну. Так, згідно звіту Національного банку України впродовж 2020 року обсяг переказів трудових мігрантів в Україну становив 12,121 мільярдів доларів, серед яких:

- 4,7 мільярда доларів через кореспондентські рахунки банків (у 2019 році – 3,8 мільярда);
- 2,69 мільярда доларів через міжнародні платіжні системи (у 2019 році – 2,2 мільярда);
- 4,7 мільярда доларів через неформальні канали (у 2019 році – 5,8 мільярда) [2].

Як зазначив В. Булавинець [3, с. 56] для більшості домогосподарств грошові перекази трудових мігрантів становлять понад половину їх сукупного доходу, а витрачаються переважно на задоволення щоденних потреб та на придбання товарів тривалого використання.

При цьому, на сьогодні існує певна проблематика правового регулювання приватних відносин з іноземним елементом в контексті сплати податків українськими заробітчанами від доходів, отриманих в інших країнах.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» іноземний елемент - ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм, а саме:

- хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою;
- об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави;
- юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави [4, ст.1].

Порядок оподаткування іноземних доходів громадян регламентується ст. 170 Податкового кодексу України (далі – ПК України) [5]. Відповідно до статті 171 ПК України платник податків самостійно несе відповідальність за перерахування коштів та подачу декларації до податкового органу. Громадяни, які отримували іноземні доходи та знаходяться за кордоном, можуть надіслати декларацію поштою, або в електронному вигляді, або звернутися до посольства чи консульства [6].

У той же час, між Україною та рядом іноземних держав існують угоди про уникнення подвійного оподаткування. Відповідно до вказаних угод, для їх застосування громадянин, що отримує доходи за кордоном і хоче уникнути подвійного оподаткування повинен підтвердити статус податкового резидента України. Крім того, він повинен також отримати від державного органу країни, де отримується дохід, довідку про суму сплаченого податку та провести її легалізацію.

Складна процедура оподаткування, а також низький рівень податкової свідомості та освіченості наших громадян призводить до того, що з великої частки доходів, отриманих нашими трудовими мігрантами за межами України, податки не сплачуються.

Вважаємо, що першочерговими кроками держави щодо підвищення якості правового регулювання вказаного питання повинні стати:

- проведення широкої освітницької політики та роз'яснення переваг офіційного декларування доходів трудовими мігрантами;
- спрощення процедури отримання відповідних дозвільних документів (в т.ч. в електронному вигляді), які підтверджують факт отримання доходу та сплати податків громадянином України за кордоном та подачі відповідних документів до податкових органів нашої країни;
- розробка та прийняття нових нормативно-правових актів/доопрацювання діючих щодо спрощення та здешевлення процедури перерахування коштів в Україну, підвищення безпеки вказаних транзакцій для їх учасників.

Список використаної літератури:

1. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (дата звернення: 18.11.2021).
2. Минулоріч заробітчани перерахували в Україну понад 12 мільярдів доларів. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/2340528> (дата звернення: 18.11.2021).
3. Булавинець В.М. Доходи трудових мігрантів як важливе джерело доходів домогосподарств. *Економічна наука*. 2015. №10. С 54-56.
4. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 №2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 18.11.2021).

5. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n5748>. (дата звернення: 18.11.2021).

6. Оподаткування доходів, отриманих за кордоном. Безоплатна правова допомога. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Оподаткування_доходів,_отриманих_за_кордоном (дата звернення: 18.11.2021).

Лежнєва Т.М.

кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри права

Дніпровського гуманітарного університету

ЩОДО КОЛІЗІЙ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ РЕГРЕСНОЇ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Особливістю матеріальної відповідальності державних службовців є специфічне правове регулювання матеріальної відповідальності державних службовців в порядку регресу.

До набрання чинності Законом України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII [1] (далі – Закон № 889-VIII) зазначені відносини регулювалися лише ЦК України [2], який з 2010 року містив норму ч. 4 ст. 1191: «Держава, [...] відшкодувавши шкоду, завдану посадовою, службовою особою внаслідок незаконно прийнятих рішень, дій чи бездіяльності [...] органів державної влади [...], [має] право зворотної вимоги до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування (крім відшкодування виплат, пов'язаних із трудовими відносинами та відшкодуванням моральної шкоди)».

Закон № 889-VIII (статті 80–82) забезпечує більш комплексне регулювання цих відносин. Зокрема, передбачається, що:

(1) матеріальна та моральна шкода, заподіяна фізичним та юридичним особам незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державних службовців під час здійснення ними своїх повноважень, відшкодовується за рахунок держави (ч. 1 ст. 80).

(2) держава в особі суб'єкта призначення має право зворотної вимоги (регресу) у розмірі та порядку, визначених законом, до: 1) державного службовця, який заподіяв шкоду; 2) посадової особи (осіб), винної (винних) у незаконному звільненні, відстороненні або переведенні державного службовця чи іншого працівника на іншу посаду, щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної державному органу у зв'язку з оплатою часу вимушеного прогулу або часу виконання нижчеоплачуваної роботи (ч. 2 ст. 80);

(3) у разі застосування зворотної вимоги (регресу) державний службовець несе матеріальну відповідальність тільки за шкоду, умисно заподіяну його протиправними діями або бездіяльністю (ч. 3 ст. 80);

(4) державний службовець зобов'язаний відшкодувати державі шкоду, заподіяну внаслідок неналежного виконання ним посадових обов'язків (ч. 1 ст. 81);

(5) шкодою, заподіяною державним службовцем державі, є також виплачене державою відшкодування шкоди, заподіяної державним службовцем третій особі внаслідок неналежного виконання ним посадових обов'язків (ч. 2 ст. 81);

(6) у разі спільного заподіяння шкоди кількома державними службовцями кожен із них несе відповідальність у розмірі, пропорційному ступеню вини (ч. 3 ст. 81);

(7) під час визначення розміру відшкодування враховуються майнове становище державного службовця, співвідношення розміру заподіяної шкоди до його заробітної плати, ризик виникнення шкоди, досвід державної служби, надані державному службовцю накази (розпорядження), а також інші обставини, у зв'язку з якими повне відшкодування державним службовцем шкоди буде необґрунтованим (ч. 4 ст. 81).

Вбачаються певні суперечності у регулюванні цих відносин за ЦК України та Законом № 889-VIII:

(1) ЦК України виключає регресну відповідальність за моральну шкоду та виплат, пов'язаних із трудовими відносинами. Закон № 889-VIII прямо допускає регресну відповідальність за виплати, пов'язаних із трудовими відносинами та за замовчуванням – регресну відповідальність за моральну шкоду;

(2) ЦК України обмежує регресну відповідальність розміром виплаченого відшкодування; ч. 2 ст. 81 Закону № 889-VIII створює передумови для виходу регресної відповідальності за ці межі.

Вказані відмінності свідчать про погіршення становища державних службовців нормами Закону № 889-VIII порівняно із нормами ЦК України. В свою чергу, низка інших відмінностей, викладених нижче, свідчать про поліпшення становища державних службовців нормами Закону № 889-VIII порівняно із нормами ЦК України.

(3) Закон № 889-VIII передбачає умисну форму вини державного службовця як умову відповідальності, в той час як ЦК України не уточнює форми вини;

(4) Закон № 889-VIII також уточнює об'єктивну підставу відповідальності: необхідним є не лише сам факт незаконно прийнятих рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, але і те, що шкода завдана саме внаслідок неналежного виконання ним посадових обов'язків державних службовців;

(5) також Закон № 889-VIII встановлює порядок відшкодування шкоди, який включає зокрема досудове врегулювання спору та в цілому спрямований на користь державного службовця.

Таким чином постає питання узгодження правового регулювання регресної матеріальної відповідальності за нормами ЦК України та Закону № 889-VIII.

На користь Закону № 889-VIII свідчить те, що його норми є спеціальними по відношенню до норм ЦК України (в тому числі тому, що ч. 4 ст. 1191 ЦК України стосується не лише державних службовців).

Однак, на нашу думку, при вирішення цього питання мають братися до уваги інші засадничі підходи:

(1) розглядувану колізію слід вирішувати на користь державного службовця, оскільки управленою стороною у регресних правовідносинах є держава. Та ж держава допустила неоднозначне правове регулювання регресних відносин. Відтак, виходячи із принципу верховенства права та його елемента – принципу належного урядування, – саме держава має вповні нести ризики неякісного правового регулювання;

(2) ЦК України має особливий характер джерела права із підвищеним рівнем юридичної сили (порівняно зі звичайними законами), що відображено у абз. 3 ч. 2 ст. 4 ЦК України, відповідно до якої «якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до Цивільного кодексу України. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до Цивільного кодексу України».

Відтак колізію норм ЦК України та Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII щодо регресної матеріальної відповідальності державних службовців слід вирішувати на користь державного службовця.

Список використаної літератури:

1. Про державну службу : Законом України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Мосейко А.Г.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права

Дніпровського гуманітарного університету

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УТВОРЕННЯ КОРПОРАЦІЙ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Процедура утворення корпорації займає значне місце в корпоративному законодавстві більшості держав. У контексті порівняльно-правових досліджень необхідно виокремити: континентальну (ФРН, Франція, Італія та ін.), а також англо-американську (США, Великобританія) моделі.

Континентальна модель утворення корпорації характеризується використанням заходів попереднього контролю, що виражені у формальних і матеріальних вимог. Формальні вимоги утворення корпорації в континентальній моделі пов'язані із обов'язком перевірити відповідність документів, поданих для державної реєстрації компанії, відповідно до встановлених вимог закону.

Підхід до матеріальної основи діяльності компанії істотно відрізняється континентальну модель від англо-американського формату утворення корпорації. Система фіксованого капіталу, що використовується в континентальному праві, встановлює вимоги до мінімального розміру статутного капіталу, який повинна мати компанія, що утворюється. Як правило, розмір мінімального статутного капіталу в країнах континентальної Європи є значним. Наприклад, в Німеччині, компанія в момент її утворення повинна мати статутний капітал в розмірі 25000 євро, у Франції - 50000 євро. У країнах загального права такий підхід був критично оцінений і більш поширені засоби пост-контролю задля захисту інтересів кредиторів. У законодавстві Великобританії та США в цілому більш спрощений підхід до утворення корпорації, акцент зміщується в бік коштів державного контролю після початку діяльності компанії.

Таким чином, для континентальної моделі, встановлена система попереднього контролю, в той час як для англо-американського корпоративного права застосовуються сукупність заходів подальшого контролю. Для континентальної моделі існує досить складний механізм утворення компанії, що передбачає затратну процедуру.

Процедура утворення корпорації, передбачена німецьким корпоративним правом, як найбільш показовим прикладом континентальної моделі, починається з підготовки установчих документів. Для реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung (GmbH)*), яке є найбільш поширеною організаційно-правовою формою корпорації в ФРН, необхідно надати, окрім установчого договору і статуту, акт про створення товариства, договір про найм керуючого директора (*Geschäftsführer-Anstellungsvertrag*).

Закон Республіки Німеччина «Про товариства з обмеженою відповідальністю» від 20.04.1892 р. передбачає обов'язкову нотаріальну форму для установчих документів. Нотаріус відіграє превентивну роль в механізмі утворення компанії, що дозволяє забезпечити більш високу ступінь захисту прав засновників і контрагентів утвореної корпорації. В Німеччині ключовим документом, необхідним для утворення товариства з обмеженою відповідальністю, залишається установчий договір, який фіксує інформацію про повну назву товариства (GmbH), його місцезнаходження (резиденцію), плановані до здійснення види економічної діяльності, ПБ засновників - власників часток в капіталі товариства. Підписаний усіма учасниками (засновниками) статут також підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню, у виняткових випадках статут може бути посвідчений в консульській установі. В подальшому весь пакет документів, належним чином оформлений відповідно до закону про GmbH, направляється до місцевого судового органу, до компетенції якого належить перевірка дотримання всіх вимог та реєстрація підприємств і організацій. За умови дотримання всіх формальних і матеріальних умов, компетентний суд здійснює реєстрацію компанії у відповідному статусі і вносить відомості про корпорацію до Торговельного реєстру, засновникам на підтвердження утворення компанії видається сертифікат про реєстрацію. Слід зазначити, що опрацювання зазначеного реєстру базується на принципах гласності та відкритості, надаючи кожному право на отримання інформації про будь-який суб'єкт торгового права - підприємця.

Корпоративне право США характеризується відсутністю уніфікованого підходу на всій території країни в питаннях утворення корпорацій. У 1996 р. була зроблена спроба встановити єдиного регулювання при збереженні свободи законодавчої ініціативи штатів шляхом прийняття Uniform Limited Liability Company Act - спеціального модельного закону про товариства з обмеженою відповідальністю. Більшість штатів дійсно його прийняли, але і до 2021 р. є території, які обрали свій шлях, наприклад, в штаті Делавер, в якому процедура реєстрації компанії вважається найпростішою в США. До позитивних моментів слід віднести досить короткі терміни реєстрації компаній в США, що складають всього шість днів від дати подачі документів до Секретаріату штату, спеціального підрозділу юстиції, в якому здійснюється реєстрація компанії.

Підводячи підсумок вищевикладеного, слід зазначити, що в останні роки спостерігається тенденція до зближення моделей утворення компаній в континентальному та англо-американському корпоративному праві. Здебільшого, необхідність підвищення інвестиційної привабливості ведення бізнесу в континентальних державах сприяє на законодавчому рівні реформувати існуючі механізми для створення корпорацій, впроваджуючи спрощені або гібридні форми ведення бізнесу на своїй території.

Нугасва В.В.

адвокат

керуючий Адвокатського бюро «Нугасвої Валерії Вікторівни»

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБ'ЄКТІВ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Регулювання галузі альтернативної енергетики України здійснюється за допомогою наявної розгалуженої системи державних органів, на яких покладено забезпечення реалізації державної політики в сфері енергопостачання й енергозбереження.

Законом України «Про альтернативні джерела енергії» передбачено, що об'єктами альтернативної енергетики є енергогенеруюче та інше обладнання, що виробляє енергію за рахунок використання альтернативних джерел енергії, частка яких становить не менш як 50 % від встановленої потужності всіх задіяних на об'єкті джерел енергії. До альтернативних джерел енергії можна віднести наступні джерела енергії: сонячну, вітрову, геотермальну, енергію хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів.

Держава запровадила спеціальний «зелений» тариф для розвитку альтернативних джерел енергії. Вартість однієї кВт/год для кожного окремого виду електроенергії, виробленої з альтернативних джерел, щомісяця встановлюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики. «Зелений» тариф - спеціальний тариф, за яким закуповується електрична енергія, вироблена на об'єктах електроенергетики, що використовують альтернативні джерела енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії - вироблена лише малими гідроелектростанціями) [1, ст. 1].

Розмір «зеленого» тарифу вираховується за формулою: роздрібний тариф, встановлений для споживачів другого класу (тобто юридичних осіб), помножений на «зелений» коефіцієнт. А вже він, у свою чергу, встановлюється «індивідуально»: залежно від обсягу інвестицій, які необхідні для побудови електростанції. Також на державному рівні закріплена так звана незмінність «зеленого» тарифу, що встановлений для компаній, які генерують електроенергію з альтернативних джерел, що в свою чергу й приваблює інвесторів.

Але в українському законодавстві наявні прогалини і недоліки в регулюванні сфери відновлювальних джерел енергії. Зокрема, це «місцева» складова. Суть вимоги в тому, що вартість товарів, робіт і послуг українського походження, що використовуються в ході створення об'єкта, повинна становити не менше законодавчо визначеного порогу. Враховуючи рівень розвитку таких технологій в Україні, виконання цієї вимоги далеко не завжди

представляється можливим. Однак вимога про обов'язкову «місцеву» складову стимулюють іноземне інвестування в спорудження потужностей з виробництва складових елементів для будівництва об'єктів альтернативної електроенергетики (вітрових турбін, сонячних електрогенеруючих модулів) в Україні.

Одним із ключових ризиків є те, що, на відміну від багатьох інших країн, «зелений тариф» надається в Україні після введення об'єкта в експлуатацію (хоча й існує прив'язка до моменту початку будівництва). Тобто, на етапі розвитку проекту і до моменту закінчення будівництва енергогенеруючих потужностей інвестор не може бути впевнений в отриманні тарифу, а тому неможливо точно прорахувати рентабельність економічної моделі проекту. Тож це робить проекти у секторі альтернативної енергетики в Україні менш привабливими для інвесторів і їх кредиторів.

Також покращення вимагають такі аспекти українського законодавства в сфері регулювання об'єктів альтернативних джерел енергії як: підвищення економічної ефективності політики в цій галузі з метою прискорення розвитку відновлюваної енергетики за одночасного зменшення фінансового навантаження на споживачів та державний бюджет; запровадження чіткого визначення складових, що належать до відновлюваної енергії, виходячи з прийнятих міжнародних визначень, наприклад тих, що застосовуються в директивах Європейського Союзу; зосередитися на технологіях, які мають конкурентні переваги, таких як біомаса та біогаз, з метою сприяння економічному росту та створенню робочих місць; визначити чіткі критерії для схвалення проектів, що використовуватимуть «зелений тариф», та надати пріоритетність найкраще розташованим проектам, з огляду на наявні ресурси та відстань до електричних мереж; розробити комплекс заходів щодо стимулювання використання відновлюваної енергії та відходів в теплопостачанні та комбінованому виробництві теплової і електричної енергії, включаючи положення стосовно спільного спалювання біомаси та вугілля; продовжити розробку необхідних підзаконних актів для залучення інвестицій, включаючи чіткі правила та методики стосовно приєднання генеруючих установок до електромереж; забезпечити чіткі, прозорі та недискримінаційні процедури отримання ліцензій та дозволів для будівництва та експлуатації об'єктів відновлюваної енергетики.

Наявні прогалини в правовому регулюванні цієї сфери енергетики пов'язані із процесом отримання «зеленого» тарифу, а також самого землевідведення для будівництва об'єктів альтернативної енергетики. Та й саме законодавство потребує уточнення та більшої усталеності, оскільки за його частотої зміни важко в короткі строки ефективно розпочати будівництво, підключення та експлуатацію як об'єктів так і мереж альтернативних джерел енергії.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу : Закон України від 25 вересня 2008 р. № 601-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-17>

Панасенко І.А.

здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Дніпровського гуманітарного університету

Науковий керівник:

Черноп'ятов С.В.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету

ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Правоздатність особи – встановлена нормами цивільного права здатність мати юридичні права та юридичні обов'язки.

Відповідно до ч. 2 ст. 25 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження [1]. А як же визначити цей момент? Можливо ним вважається саме початок фізіологічних пологів чи коли немовля відкрило очі? Ні, з точки зору медицини моментом народження дитини є початок її самостійного дихання.

Для мене виявилось цікавим, що законом також охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини. Наприклад, до першої черги спадкування за законом належать діти спадкодавця, у тому числі зачаті за його життя (ст. 1261 ЦК України). Однак, це ще не означає, що зачата, але ще не народжена дитина визнається правоздатною, але можна вести мову про так звану фантомну правоздатність, коли законодавець охороняє інтереси такого ненародженого суб'єкта.

Припиняється цивільна правоздатність, відповідно до законодавства, тільки у момент смерті особи. В даному випадку правові наслідки інституту оголошення фізичної особи померлою не включають в себе припинення правоздатності фізично особи, адже при оголошенні особи померлою все ж таки припускається, що така особа померла. Крім того, в судовій практиці є справи щодо скасування рішення суду про оголошення особи померлою у зв'язку з тим, що така особа виявилася живою і це можливе саме завдяки наявності правової категорії як правоздатність.

З огляду на вищесказане можна зазначити, що цивільна правоздатність є невід'ємною властивістю (правом) кожної людини. Правоздатною людина є

протягом всього свого життя незалежно від віку, стану здоров'я, релігії, національності тощо.

Однак, науковці розподілилися на дві групи: одні вважають, що цивільна правоздатність виникає з народження, а другі, що нею людину наділяє держава.

Відмінність цих точок зору полягає в тому, що в одному випадку для набуття правоздатності людині достатньо лише народитися, а в іншому – потрібно стати ще й громадянином держави, яка потім надає (визначає) відповідний обсяг правоздатності.

Свою точку зору я розділяю з першою групою науковців, оскільки, якщо людина являється апатридом (особою без громадянства), то, відповідно до точки зору другої групи науковців, у цієї людини не буде жодних прав або будуть суттєво обмежені в порівнянні з обсягом прав громадян цієї держави.

Сучасне бачення правоздатності фізичних осіб складає сукупність цивільних прав та обов'язків, які можуть мати фізичні особи. Чинний ЦК України не дає ні вичерпного, ні приблизного переліку цивільних прав та обов'язків [2]. Права та обов'язки визначаються або законом, або договором (діє принцип свободи договору), а також загальним принципом «дозволено все те, що прямо не заборонено законом».

З огляду на те, що правоздатність набувається людиною з моменту народження, але правомочність (право) здійснювати певні дії особа набуває тільки після досягнення певного віку: самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, бути учасником юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи, самостійно укладати договір банківського вкладу та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунок), працювати у вільний від навчання час для виконання легкої роботи тощо.

Перейдемо до ознак правоздатності:

1) реальність – кожній фізичній особі гарантується можливість стати носієм усіх прав та обов'язків (ст. 24 Конституції України) [3]. Будь-які перешкоди, які обмежують можливості набувати прав та свобод, усуваються заходами державного примусу;

2) рівність – всі особи мають однакові цивільні права та обов'язки незалежно від раси, національності, політичних та релігійних переконань, статі, етнічного та соціального походження, місця проживання, мовних та інших ознак;

3) невід'ємність (невідчужуваність) – особа не може передати свою правоздатність іншій особі за оплатним чи безоплатним правочином.

Згідно із ЦК України, особа має всі особисті немайнові права, визначені Конституцією України та ЦК України (наприклад, право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність житла, на таємницю телефонних розмов тощо), а також здатна мати всі майнові права, встановлені

цивільним законодавством та іншими нормативно-правовими актами (володіння приватною власністю (квартира, машина).

Відповідно до ЦК України (ст. 27), правочин, який обмежує можливість особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки, є нікчемним, а правовий акт Президента України, органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових осіб не може обмежувати можливість особи мати цивільні права та обов'язки.

Обмеження правоздатності можливе лише на підставі вироку суду в наступних випадках:

а) наявне осудження особи до позбавлення волі (за вчинення злочину середньої тяжкості), тому особа позбавляється відповідних прав;

б) позбавлення права займати визначені посади або займатися певною діяльністю.

Обмеження правоздатності відрізняється від позбавлення окремих суб'єктивних прав. Наприклад, конфіскація майна за вироком суду позбавляє особу права власності на конкретне майно, але не означає обмеження правоздатності, що є важливо.

Особа, позбавлена батьківських прав, не може бути усиновлювачем, опікуном або піклувальником (ст. 212, ст. 244 Сімейного кодексу України) [4].

Отже, питання виникнення цивільної правоздатності неоднозначне, хоча в ЦК України чітко зазначено, що правоздатність людина набуває з моменту народження. На мою думку, в момент народження людина набуває весь обсяг правоздатності, але реалізовувати всі права вона не може. Щоб самостійно реалізовувати деякі права, вона повинна досягти певного віку. Щодо припинення прав та обов'язків людини, що являють зміст правоздатності, то їх пов'язують із біологічною смертю людини. Тобто, поки людина живе, вона має весь обсяг цивільної правоздатності, крім випадків, коли особу частково позбавляють правоздатності, тільки у випадках, передбачених законом.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 28.10.2021. № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Кісель В. Й., Мамедов Р. Ю. Проблеми правової природи правоздатності фізичної особи. *Проблеми цивільного та господарського права*. 2017. №3. 2 URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/2/16.pdf>
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Сахарова К.О

доктор філософії,

старший викладач кафедри психології

Дніпровського гуманітарного університету

СУДОВА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ ВІД БУЛІНГУ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН

При порушенні прав громадян або організацій з боку інших осіб, а також при будь-якій загрозі порушення права в майбутньому й при відсутності добровільного відновлення порушеного права в потерпілого завжди виникає об'єктивна потреба застосування певних засобів або способів захисту стосовно зобов'язаної сторін [1].

Булінг є конституційно-правовим деліктом, який посягає на низку конституційних прав і свобод людини, як-от: право на життя, право на повагу людської гідності, право на особисте та сімейне життя, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право власності, право на освіту тощо. Булінг – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Його основними ознаками є: систематичність (повторюваність); наявність сторін – кривдника (булера), потерпілого (жертви булінгу), спостерігачів; наслідки у вигляді заподіяння фізичної або психічної шкоди. Виокремлюють такі види булінгу: фізичний, психологічний, економічний, сексуальний, із застосуванням засобів електронних комунікацій (кібербулінг)

Способи захисту права звичайно встановлюються нормами матеріального (регулятивного) права. Так, основні способи захисту цивільних прав перелічені в Цивільному кодексі України. Стаття 16 ЦК України говорить, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Способами захисту цивільних прав і інтересів можуть бути: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Крім «способу захисту права» існує також і «форма захисту права», що є категорією процесуального характеру.

Під формою захисту права в цивільному судочинстві варто розуміти обумовлену законом діяльність компетентних органів щодо захисту права, що полягає у встановленні фактичних обставин цивільної справи, застосуванні

відповідних норм права, визначенні способів захисту права й винесенні рішення.

Чинне законодавство передбачає громадську, адміністративну і судову форми захисту права, установлюючи пріоритет судового захисту права.

При встановленні форм захисту права враховується характер прав і інтересів, їхня спірність або безспірність, необхідність оперативного захисту й інші фактори. Велике значення при цьому мають правові традиції, а також прагнення до дотримання загальноприйнятих демократичних стандартів у забезпеченні права на захист.

28 лютого 2019 року в м. Нетішин Хмельницької області судом було винесено першу в Україні постанову про притягнення до відповідальності за вчинення булінгу учнем відносно вчителя.

Суд встановив, що учень 8 класу «вчиняв діяння, які полягали у психологічному насильстві (лайці, образах, погрозах) щодо вчителя, внаслідок чого завдано шкоди психічному здоров'ю потерпілої».

В якості доказів суд розглянув:

- пояснення вчителя;
- пояснення батьків учня;
- пояснення його класного керівника та заступника директора школи;
- письмові пояснення учнів того класу, де сталась подія.

Також суду була надана довідка про виклик швидкої допомоги потерпілому вчителю.

Через те, що учню ще не виповнилось 16 років до відповідальності були притягнуті його батьки, які повинні будуть сплатити штраф в розмірі 850 грн. та судовий збір – 384 грн.

Можемо зробити висновок, що судом при прийнятті рішення, були встановлені всі необхідні ознаки, які відокремлюють булінг від конфліктів або інших ситуацій. А саме:

- було встановлено систематичність, не одноразовість такої поведінки учня;
- наявність чітко визначених сторін – кривдника та потерпілого;
- дії кривдника, наслідком яких стала психологічна та фізична шкода потерпілій особі.

Великі сумніви щодо ефективності реального функціонування викликає той аспект, що адміністративне стягнення у вигляді штрафу, передбачене за булінг, фактично здебільшого покладається на батьків булерів або осіб, що їх замінюють. Наприклад, при вчиненні булінгу малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років та вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють. З юридичної точки зору це є вірним, проте з психологічної точки зору – це буде малоефективним.

Досліджуючи судові рішення в справах булінгу, ми звернули увагу на те, що досить часто жертвами булінгу стають діти, батьки яких мають конфлікт з іншими батьками або педагогом. Так, в справі № 641/1780/19 було встановлено, що мати потерпілої особи «відмовилась здавати грошові кошти на потреби за вимогою вчителя та батьківського комітету, у зв'язку з чим її дитину почали цькувати та нехтувати спілкуванням із нею» [3].

За такої ситуації керівництво школи відреагувало пропозицією перевести дитину до іншого навчального закладу. Тому потрібно проводити бесіди не тільки з дітьми, але й з батьками та педагогічним складом. На жаль, директор даної школи відмовилась від нашої пропозиції провести інтерактивні заняття для учнів та, за потреби для батьків. Така позиція адміністрації свідчить про надання перевазі замовчуванню проблеми її попередженню. Правильна організація дозвілля дітей є одним з ефективних профілактичних заходів в протидії булінгу. Тому державна політика має сприяти розвитку та здійснювати фінансування закладів позашкільної освіти, спортивних секцій. З цього боку, необхідно посилити інформування населення (залучати рекламу через соціальні мережі та веб-портали) стосовно функціонування таких закладів, де школярі можуть цікаво та корисно проводити вільний час. Позашкільна зайнятість дітей дозволить оптимізувати їх вільний час, розвивати їх творчі, спортивні та наукові здібності, розширювати їх кругозір та не залишати час та бажання займатися тим, що може завдати шкоди іншим.

Взагалі з 19 січня 2019 року з набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» судом було розглянуто 14 справ про вчинення булінгу. За результатами їх розгляду 9 осіб було притягнуто до відповідальності, у діях 2 осіб був відсутній склад правопорушення, а інші матеріали були повернуті на доопрацювання. Також звертаємо увагу, що до одного із кривдників вже застосовано громадські роботи, а не штраф, в якості стягнення.

Судова практика поступово формується. Проте очевидно, що не кожна ситуація є булінгом. Часом спостерігається надмірне реагування батьків на простий конфлікт чи з'ясування стосунків між учнями, в той час, як ознак цькування в них немає.

До громадської форми захисту прав належить самозахист і врегулювання спору про право. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства (ст. 19 ЦК). Це найдавніша форма правового захисту. Вона найбільш проста, але результативна. Разом з тим при самозахисті велика небезпека вчинення неправомірних дій, прояву незаконності з боку суб'єкта, що захищається. Тому ЦК спеціально підкреслює, що «способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушено, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням».

Самозахист правомірний у деяких передбачених законом випадках: необхідна оборона; крайня необхідність; безакцентне списання кредитором з банківського рахунку боржника суми заборгованості.

Судова форма захисту характеризується наступними перевагами:

1. судовий захист поширюється на необмежене коло осіб;
2. судовому захисту підлягають усі без винятку права і свободи, що належать індивідові, як в силу прямої вказівки Конституції України й інших законів, так і тих, що не мають нормативного закріплення, але не суперечать закону;
3. захист здійснює спеціальний орган – суд, створений тільки для розгляду спорів про право;
4. суд вирішує заявлені вимоги на основі застосування норм цивільного, сімейного, трудового та іншого права в порядку цивільної юрисдикції;
5. обставини справи досліджуються в режимі цивільної процесуальної форми, що гарантує законність і обґрунтованість вирішення спору;
6. захист здійснюють неупереджені судді;
7. у розгляді справи беруть активну участь сторони спору й інші заінтересовані особи. Це підвищує ефективність судової процедури і, як результат, сприяє правовому вихованню громадян.

Таким чином, судова форма захисту найбільш пристосована до вирішення спірних і складних правових питань через наявність детального регулювання порядку розгляду справ за участю заінтересованих осіб, закріплення всебічних гарантій ухвалення законного та обґрунтованого рішення. Слід зазначити, що в силу цього вона не може забезпечити оперативність захисту. Це є однією із причин існування інших форм захисту права й удосконалення судової форми, введення форм спрощеного судового захисту, наприклад наказного провадження.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процес України : підручник / кол. авторів; за ред. В.О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 768 с.
2. Судова практика щодо булінгу: відмінності від інших ситуацій. URL: <https://pravo.minjust.gov.ua/ua/articles/1419-sudova-praktika-shhodo-bulingu-vidminnosti-vid-inshih-situacij>
3. Офіційний веб портал UnitedStatesGovernment. URL: <https://www.stopbullying.gov/prevention/atschool/index.html>

Татарінов В.І.

старший викладач кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету

ЩОДО ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ ПОМИЛКИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Вперше поняття помилки досліджував ще давньогрецький мислитель Аристотель. У праці «Про софістичні спростування» він детальніше розглянув питання про логічні помилки. Він писав що помилкові умовиводи бувають двоякого роду: одні з них формально правильні, але виходять з помилкових засновників, інші ж формально неправильні. Тобто Аристотель логічні помилки поділяв на помилки, що виникають зі способу вираження думки в мові, і на помилки мислення, які не залежать від способу вираження, а є порушенням правил логічних операцій [1, с. 5–51].

Слід підкреслити, що у правознавстві помилка належить до складних явищ, які і до цього часу не мають системного вивчення.

Письменник В.І. Даль трактував помилку як прогріх, неправильність, невірність, промах, огріх; обмовку чи непорозуміння; погане помилкове розпорядження або вчинок; ненавмисну дію чи необережний проступок, ненавмисне спотворення чого-небудь [2, с. 633].

За «Новим тлумачним словником української мови», помилка – це неправильність у підрахунках, написанні слова і т. ін.; похибка; огріх, прогріх, хиба; неправильна думка, хибне уявлення про когось, щось. Таким чином, помилятися – значить допустити помилку, неправильність, неточність у чому-небудь [3, с. 556].

О.Б. Лисюткін підкреслював, що у цивільному праві помилка ототожнюється з помилкою, оманною; у процесуальних галузях вона розглядається як правопорушення; у загальній теорії держави і права – як негативний результат, специфічний юридичний факт. Існують також інші уявлення про юридичну природу помилки. Подібні колізії формують передумови для багатозначної оцінки помилок в юридичній практиці [4].

Якщо проаналізувати терміни в наукових працях вчених-правознавців, правозастосовну практику з приводу змістовного значення поняття «помилка» в правознавстві то можна сказати, що їх позиція далеко не однозначна.

Так, в їх працях, дослідженнях та судових рішеннях можна зустріти позначення помилки як: «дефект права», «вада», «омана», «неузгодженість», «недолік», «прогалина у праві», «прогалини у законодавстві, «дефект правотворчості», «дефект норм права», «законотворча помилка», «техніко-юридична помилка», «помилка у правозастосуванні», «помилка у праві», «правовий дефект», «конкуренція правових норм» та інші.

О.Б. Лисюткін визначає помилку як негативний результат, що зумовлений складністю та суперечливістю соціального розвитку та неправильністю юридично значущих дій учасників суспільних відносин, який перешкоджає досягненню поставлених цілей і передбачає можливість виникнення або зміни суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників суспільних відносин [5, с. 26].

Е.У. Прус зазначає, що правова помилка полягає у неправильному усвідомленні та розумінні юридичних властивостей діяння, а також його наслідків [6, с. 80].

Л. І. Каленіченко підкреслює, що «у зв'язку з тим, що помилка у юридичній діяльності, як правило, «має» певні юридичні наслідки, проблема з'ясування юридичного загальнонаукового значення помилки і розробка її родового поняття є одним із актуальних завдань сучасної юриспруденції» [7, с. 31].

Ми повністю погоджуємося з думкою Л.І. Каленіченко та вважаємо, що багатозначність змістовності поняття «помилка» є негативним фактором для науковців, а наслідком цього є те, що ними не розроблена до цього часу загальнотеоретична концепція цього поняття.

У цивільному праві помилки поділяються на помилки юридичні та помилки фактичні. Ми розглянемо питання щодо помилки юридичної. Будемо виходити з того, що юридична помилка це неправильне уявлення про зміст правової норми, а фактична помилка це неправильне розуміння про фактичні обставини, які підлягають юридичній оцінці для правильної кваліфікації. Тобто юридична помилка являє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного.

У приватному праві проблема юридичної помилки детально досліджувалася юристами Давнього Рима. Вони стверджували, що помилка це розбіжність волі з її виразом зовні, тобто між демонстрацією волі і реальністю. Розбіжність волі з її виразом це є наслідок невідання суб'єкта про дійсні обставини справи.

Знайомство та аналіз праць давньоримських юристів, з цього питання, показує, що вони акцентували увагу на декілька моментів: так юрист II ст. Секст Помпоній стверджував, що «у обманутого відсутня воля, то його згода є недійсною» [8].

Юрист III ст. н.е. Юлій Павло зазначав, що незнання права (правового припису) шкодить будь-кому, а незнання факту не шкодить [9].

Юрист III ст. Доміцій Ульпіан, прихильник природного права, писав, що «помилка нічого не змінює в справжньому стані справ» [10].

Така позиція давньоримських юристів дозволяє зробити висновок, що наслідком юридичної помилки є незнання суб'єктом правового змісту обставин або певне правове оману, тобто правове значення надавалося «помилки в факті», а не «помилки в праві».

Всім відомі Закони XII таблиць – юридичний документ римського приватного права, якій був виставлений на 12 дошках на площі в центрі стародавнього Рима, що мала назву Форум, для загального огляду. Звідси і з'явилася в римському праві аксіома, а згодом і, в багатьох країнах світу, що «незнання закону не виключає відповідальності»

Цивільне законодавство України не дає поняття помилки. В ст. 229 ЦК мова йде лише про наслідки правочину, який вчинено під впливом помилки, що тягне правовий наслідок у вигляді визнання її недійсною і реституцію. У вітчизняній юриспруденції відсутнє чітке та загальновизнане поняття «юридичної помилки», як і помилки в праві в цілому, на що ми звертали увагу вище.

Ми розглядаємо відсутність чіткого і однозначного визначення законодавцем «юридична помилка» у вітчизняному законодавстві як своєрідні прогалини в праві, що вимагають свого правового регулювання.

Спробуємо, використовуючи наукові праці давньоримських юристів, сучасних вчених з правознавства та виходячи з того, що юридична помилка це негативний результат юридичної діяльності, назвати та охарактеризувати признаки такої помилки.

Для юридичної помилки обов'язковою ознакою є її ненавмисність. Особа, яка допустила таку помилку, вважала, що вона діє правильно, а помилка виникла в результаті добросовісної омані. Тут відсутній у особи намір вчинити помилку або недбало виконати свої обов'язки.

Звідси ми бачимо різницю між юридичною помилкою та правопорушенням. Помилка виникає випадково, без попереднього свідомого наміру, що виключає винність суб'єкта, а правопорушення – це завжди усвідомлений акт поведінки, якій має свій юридичний склад. Правопорушення прямо зазіхає на охоронювані законом суспільні відносини. Якщо уявити, що юридична помилка це винні дії без встановлення цього в законі, то ми отримаємо необґрунтоване звинувачення.

За вчинене правопорушення законодавством передбачена юридична відповідальність. За юридичну помилку особа, яка її вчинила, юридичної відповідальності не несе. Юридична помилка дає право вимагати її виправлення та виконати юридичний обов'язок з метою усунути цю помилку.

Результат юридичної помилки – це завжди результат негативний. Він проявляється в тому, що особа не може в повній мірі реалізувати свої права, інтереси та свободи, не вирішуються або не в повній мірі вирішуються державні завдання.

Юридична помилка повинна бути суттєвою. Ознаки суттєвості названі у ч. 1 ст. 229 ЦК України – це помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Відповідно до ч. 1 ст. 229 ЦК, помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом.

Характерною ознакою юридичної помилки є те, що її може здійснити тільки особи, які мають повноваження, обов'язки щодо правотворчої та правозастосовної діяльності тобто особи, що володіють відповідною правосуб'єктністю.

До особливостей юридичної помилки можна віднести порядок її виявлення та виправлення. У кожному конкретному випадку щодо необхідності виправити помилку законодавством передбачається певна процедура для цього. Так, статтею 269 ЦПК України передбачено, що суд може з власної ініціативи або за заявою учасників справи виправити допущені в рішенні чи ухвалі описки чи арифметичні помилки. Питання про внесення виправлень, за ініціативою суду, вирішується в судовому засіданні за участю учасників справи, проте їхня неявка не перешкоджає розгляду питання про

внесення виправлень. Заява про внесення виправлень розглядається протягом десяти днів після її надходження.

До характерних особливостей юридичної помилки, на нашу думку, можна віднести і засоби, за допомогою яких відбувається виправлення такої помилки. Ці засоби визначаються законодавством та можуть бути реалізовані тільки повноважними особами – це може бути скасування судового рішення, визнання нормативного акту недіючим або недійсним.

На підставі вищевикладеного можна сказати, що юридична помилка – це реально отриманий та існуючий небажаний результат ненавмисних, але протиправних дій повноважної особи у процесі волевиявлення на стадіях правотворчої та правозастосовної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Основоположения логики Аристотеля. Метафизика Аристотеля / Аристотель. Соч. в 4-х тт. Москва, 1976–1983. Т. 2. 384 с.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х т. Т. 2 : И–О. Москва, 1989. 779 с.
3. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / Уклад.: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ : Вид-во «Аконіт», 1999. Т. 3 : О–Р. 918 с.
4. Лисюткин А.Б. Ошибка как категория правоведения (теоретико-методологический аспект) : диссер. ... докт. юрид. наук. 12.00.01. Саратов, 2002. 414 с.
5. Лисюткин А.Б. О понятии категории «ошибка» в юриспруденции: логико-философский аспект. *Правоведение*. 1996. № 3 (214). С. 21–26.
6. Прус Е.У. Помилка при застосуванні права. Поняття та характеристика. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 79-86.
7. Каленіченко Л.І. Помилка як категорія правознавства. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Право». 2014. Вип. 17. С. 31–33.
8. Вільгельм Сигізмунд Тейфель: Історія римської літератури. Тейбнер, Лейпциг, 1870 рік.
9. Макеев В.В., Головка А.Г. Частное право Древнего Рима: Учебное пособие. Ростов-на-Дону : Мар-Т, 2002. 256 с.
10. Темнов Е.И. Звучащая юриспруденция : монография. Москва : Вольтерс Клувер, 2010. 560 с.

Трескін Д.О.

старший викладач кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В ПРАКТИЦІ
СУДУ ЄС**

Проблема допустимого втручання у здійснення права власності завжди була найгострішою та спірною. З одного боку, людина, її права та свободи на сучасному етапі розвитку визнані вищою цінністю, з іншого боку, захист інтересів суспільства, забезпечення його поступального і сталого розвитку можуть вимагати, щоб інтереси окремої особи були обмежені задля досягнення вищих цілей. У зв'язку з цим вбачається доцільним розглянути практику Суду Європейських спільнот (далі Суд ЄС) у зазначеній сфері.

Досить чітке розуміння права власності, що склалося в європейському праві на сучасному етапі, викладено у преюдиційному висновку Суду ЄС у справах «Alliance for Natural Health, Nutri-Link Ltd» та «National Association of Health Stores, Health Food Manufacturers Ltd» від 12 липня 2005 р. «Право власності, так само як і право на вільне провадження економічної діяльності, відповідно до усталеної судової практики належать до загальних принципів права Співтовариства. Проте, зазначені принципи не можуть бути необмеженими і мають сприйматися з урахуванням їхньої суспільної функції. Отже, право власності, так само як і право на вільне провадження економічної діяльності, можуть бути обмежені, за умови, що подібні обмеження дійсно відповідають спільному благу та основоположним цілям суспільства і не є непропорційним і необґрунтованим втручанням, яке порушує гарантовані фундаментальні права людини, як розумної істоти». Таким чином, європейське право за певних умов допускає втручання з боку держави у здійснення права власності.

Будь-який законодавчий акт, який передбачає втручання у здійснення права власності, не має зворотної сили. Ця вимога є логічним продовженням загальнодемократичного принципу – закон, що обтяжує відповідальність, не має зворотної сили. Чітке та недвозначне підтвердження зазначеного принципу міститься у преюдиційному висновку Суду ЄС у справі «Gerda Möllendorf» від 11 жовтня 2007 р.

Позивачі, громадянки ФРН, Герда Мюллендорф і Християна Мюллендорф-Ніхус договором купівлі-продажу від 19 грудня 2000 р. оформили передачу земельної ділянки, що належала їм на праві власності, разом з будівлями, що знаходилися на її території, Абдуллу Салему Гхані Ель-Рафалю, Кемалю Рафехі та Агілу А. Аль-Агілу.

8 березня 2001 р. попередній запис про передачу права власності на користь покупців було внесено до поземельної книги. Рішенням від 29 жовтня 2003 р. Земельне відомство дільничного суду Ліхтенберга відмовило в остаточній реєстрації зазначеного договору в поземельній книзі, обґрунтувавши це посланням на положення Регламенту № 881/2002, що передбачає перелік заходів щодо боротьби з фінансуванням терористичних організацій, а також інших пов'язаних з ними осіб, угруповань, підприємств та установ. На думку німецької влади, покупці нерухомості могли бути пов'язані із зазначеними особами та організаціями.

Розглянувши преюдиційний запит, Суд ЄС зазначив, що будь-які акти Співтовариства, спрямовані на обмеження прав власника, не можуть мати

зворотної сили, і, отже, у зв'язку з тим, що зазначений Регламент був прийнятий після того, як було укладено договір купівлі-продажу та сплачено покупну ціну, відмова у його реєстрації неправомірна.

Яскравим прикладом практики Суду ЄС може бути преюдиційний висновок у справі «Uwe Kay Festersen» від 25 січня 2007 р., в якому йшлося про вимогу, встановлену законодавством Данії, згідно з якою власники сільськогосподарських ділянок землі зобов'язані постійно проживати на даній ділянці, в протилежному випадку власник повинен був продати її.

Існування подібних вимог датський уряд мотивував проблемою захисту інтересів суспільства. На його думку, зазначене законодавче регулювання, по-перше, забезпечувало регулярний догляд за сільськогосподарською землею та вирішувало проблему населеності сільської місцевості, по-друге, слугувало цілям організації регіонального планування та сприяння розвитку регіонів, по-третє, сприяло цільовому використанню сільськогосподарських угідь.

Розглянувши запит, Суд ЄС визнав, що мета захисту інтересів суспільства у зазначеному випадку, безумовно, присутня, але її досягнення подібним чином не лише обмежує свободу обігу капіталу, а й порушує право особи вільно обирати своє місце проживання, і, отже, має місце явне порушення принципу пропорційності.

Аналіз основних підходів Суду Європейських спільнот у справах щодо допустимого втручання у здійснення права власності дозволяє зробити такі висновки. Чинні норми європейського права допускають можливість такого втручання, більше того, відповідно до вимог принципу належного управління держава зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для захисту інтересів суспільства. Національні уряди повинні дотримуватися низки принципів, а саме: законність, захист інтересів суспільства та пропорційність.

Європейські судові органи не ставлять перед собою завдання докладно та детально описати усі можливі випадки втручання у здійснення права власності. Завдання, що стоїть перед ними, полягає у виробленні єдиних стандартів, критеріїв та юридичних рамок, які можуть бути застосовані компетентними національними органами до кожної конкретної ситуації, забезпечуючи тим самим гнучкість регулювання та можливість адекватно та своєчасно реагувати на новостворені загрози та виклики, забезпечуючи при цьому дотримання балансу публічних та приватних інтересів.

Чабаненко М.М.

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ЩОДО ОБОРОТОЗДАТНОСТІ ПРАВА ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

В цілому обмеження оборотоздатності об'єктів прав притаманні земельному праву. У зв'язку із цим і наука, і тим більше юридична практика, як правило, з пересторогою ставляться до позитивного вирішення питання про оборотоздатність того чи іншого об'єкта земельного права.

Прикладом цього є правова позиція, сформульована у постанові Верховного Суду (у складі Великої палати) від 18.03.2020 року у справі № 240/657/17 [1] (далі – **Постанова ВС від 18.03.2020 року**). Верховний Суд дійшов висновку, що, за загальним правилом, звернення стягнення в межах виконавчого провадження на право оренди земельної ділянки, яка належить боржнику, є неможливим. А аргументація цього висновку ставить під сумнів оборотоздатність права оренди земельної ділянки взагалі. У зв'язку із викладеним актуалізується необхідність доктринального вирішення питання оборотоздатності права оренди земельної ділянки.

Доктринальні підходи. І.В. Спасибо-Фатєєва щодо цього вважає, що «цивільним законодавством не виключається, а земельним дозволяється відчуження права оренди» [2, с. 125, 127]. Ідею можливості відчуження права оренди земельної ділянки розвиває в своїй дисертації Р.М. Гнідан [3]. В.В. Вилегжаніна також визнає оборотоздатність права оренди земельної ділянки [4, с. 83]. О.С. Панасюк, характеризуючи права орендаря земельної ділянки, до «організаційних» прав відносить «право на передачу прав на земельну ділянку (її частину)» [5, с. 81].

Позитивне право. Відповідно до ч. 1 ст. 178 ЦК України [6], «об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи». Відповідно до ч. 2 ст. 178 ЦК, України, «види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається (об'єкти, вилучені з цивільного обороту), мають бути прямо встановлені у законі. Види об'єктів цивільних прав, які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежено оборотоздатні), встановлюються законом». Таким чином, ЦК України встановлює загальне правило: за загальним правилом, об'єкти цивільних прав є оборотоздатними; інше має встановлюватися виключно законом. Можна вважати це правило своєрідною презумпцією оборотоздатності об'єктів приватних прав.

Отже, вирішення питання оборотоздатності права оренди земельної ділянки вимагає вирішити низку проміжних питань: 1) чи є права оренди земельної ділянки невід'ємним від особи? 2) чи є право оренди земельної ділянки об'єктом цивільних (приватних) прав? 3) чи є право оренди земельної ділянки об'єктом цивільних (приватних) прав, який обмежений в обороті або вилучений з обороту.

У змісті права на оренду земельної ділянки відсутні будь-які особистісні компоненти, які б робили це право невід'ємним від суб'єкта. Емпіричним

підтвердженням цього висновку є позитивно-правові норми про перехід права на оренду земельної ділянки після смерті фізичної особи-орендаря до спадкоємців або інших осіб (ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оренду землі» [7] (далі – **Закон № 161-XIV**)).

Відповідно до ст. 177 ЦК України, «об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага». Відповідно до ч. 1 ст. 190 ЦК України, «майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки». Відповідно до ч. 1 ст. 190 ЦК України, «майнові права є неспоживною річчю. Майнові права визнаються речовими правами». Отже, суб'єктивні права є оборотоздатними в тому випадку, якщо вони є майновими (речовими) правами. І тут основна складність полягає у відмежуванні речових прав та зобов'язальних прав.

ЦК України не дає задовільного визначення поняття майнового (речового) права. Із аналізу ЦК можна вивести лише невичерпний перелік майнових (речових права). Так, Книга 3. ЦК України має назву «Право власності та інші речові права». Її Розділ I. Стосується права власності, а Розділ II. Має назву «Речові права на чуже майно». Відповідно до ч. 1 ст. 395 ЦК України, яка міститься в цьому розділі, «речовими правами на чуже майно є: 1) право володіння; 2) право користування (сервітут); 3) право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); 4) право забудови земельної ділянки (суперфіцій)». Як бачимо, ані права оренди землі, ані права оренди як такого у переліку немає. Однак ч. 2 ст. 395 ЦК України передбачає, що «законом можуть бути встановлені інші речові права на чуже майно». І такий закон наразі наявний: Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [8] відносить право оренди земельної ділянки до речових прав на нерухоме майно, похідних від права власності (п. 2 ч. 1 ст. 4).

ЗК України [9] не містить переліку речових прав та прямо не називає право оренди земельної ділянка речовим правом. Водночас аналіз норм ЗК України свідчить про те, що ЗК України все ж визнає право оренди земельної ділянка речовим правом. Так, ст. 126 ЗК України має назву «Оформлення речових прав на земельну ділянку»; відповідно до неї, «право власності, користування земельною ділянкою оформлюється відповідно до Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень"». Отже, ЗК України таки відносить право оренди земельної ділянки до речових прав.

Таким чином, право оренди земельної ділянки є речовим правом, яке не є невід'ємним від свого суб'єкта та належить до його майна.

Право оренди земельної ділянки також цілком відповідає визначенню поняття «майнові права», яке міститься в ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [12]: «майновими правами, які можуть оцінюватися, визнаються будь-які права,

пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги». Хоча, на нашу думку, предметна сфера дії цього закону настільки вузька, що наведене в ньому визначення не можуть слугувати єдиним орієнтиром при вирішенні глобальних питань речового права.

ЗК України, **Закон № 161-XIV** не вилучають право оренди земельної ділянки з обороту. ЗК України (ч. 3 ст. 2), крім того, права на земельні ділянки відносять до об'єктів земельних відносин, поруч із землями в межах території України та земельними ділянками. Відповідно до ч. 1 ст. 93 ЗК України та ст. 1 **Закону № 161-XIV**, «право оренди земельної ділянки – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для провадження підприємницької та іншої діяльності». **Закон № 161-XIV** (ст. 8-1) встановлює деякі обмеження щодо обороту права оренди земельної ділянки державної або комунальної власності. Однак це, в свою чергу, підкреслює відсутність обмежень оборотоздатності права оренди земельної ділянки приватної власності.

Так само, як і для інших випадків обмеження оборотоздатності, випадки обмеження стягнення на майно мають бути прямо встановлені законом, що і зроблено у ст. 55 Закону України «Про виконавче провадження» (далі – **Закон № 1404-VIII**) [10], відповідно до якої «не допускається звернення стягнення на об'єкт довірчої власності за зобов'язаннями довірчого власника, а також на майно, зазначене в Додатку до цього Закону». Таким чином, ані **Закон № 1404-VIII**, ані інші закони не встановлюють заборони на звернення стягнення на право оренди земельної ділянки.

Таким чином, право оренди земельної ділянки є речовим правом, яке належить до майна суб'єкта, не є нерозривно пов'язаним із особою суб'єкта та є оборотоздатним, тобто може відчужуватися всіма способами. В тому числі як частина майна особи право оренди земельної ділянки може спрямовуватися на погашення зобов'язань суб'єкта, тобто на нього може звертатися стягнення, адже суб'єкт відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном. Відзначимо, що звернення стягнення на земельні ділянки або права на них (оренди, суперфіцію, емфітевзису) в межах виконавчого провадження прямо передбачене абз. 4 ч. 2 ст. 135 ЗК України.

Список використаної літератури:

1. Постанова Верховного Суду України від 18.03.2020 року у справі № 240/657/17 (провадження № 12-174гс19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88952168>
2. Спасибо-Фатєєва І.В. Відчуження права оренди. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 4. С. 118–127.
3. Гнідан Р.М. Договір оренди земельної ділянки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2017. 201 с.

4. Вилегжаніна В.В. Цивільно-правове регулювання договору найму (оренди) земельної ділянки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2018. 200 с.
5. Панасюк О.С. Захист прав орендарів та орендодавців землі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Івано-Вінниця, 2020. 201 с.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
7. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14/ed20201016>
8. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>
9. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
10. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>
11. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>

Черноп'ятов С.В.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права

Дніпровського гуманітарного університету

ЩОДО ПРИНЦИПУ ТЛУМАЧЕННЯ ДОГОВОРУ CONTRA PROFERENTEM

Принцип *contra proferentum* стосується тлумачення договору і в цілому передбачає, що умови договору, які походять від однієї зі сторін, у випадку їх неясності тлумачаться проти такої сторони і на користь іншої сторони. Повна латинська формула цього принципу – *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem* – буквально означає «написане більш суворо тлумачиться проти мовця».

Цей принцип походить із римського права, де принаймні обмежено застосовувався при тлумаченні окремих видів договорів.

Надалі цей принцип був сприйнятий європейською (і не тільки) традицією приватного права, набувши в тому числі формального закріплення у джерелах приватного права [стислий огляд див.: 1].

Українське приватне право не знає формального закріплення у позитивному праві принципу *contra proferentum*. Стаття 213 ЦК України передбачає наступну ієрархічну послідовність методів тлумачення: (1) граматичний (абз. 1 ч. 3); (2) системний (абз. 2 ч. 3); (3) телеологічний та

контекстуальний (ч. 4). Перехід від одного методу до іншого належить здійснювати, якщо застосування попереднього методу виявилось невдалим.

Артикульоване застосування судами в Україні принципу *contra proferentem* почалося з 2018 року. Тоді у Постанові від 18.04.2018 року у справі № 753/11000/14-ц [2] Верховний Суд у складі Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду (до складу якої входили такі відомі науковці як В.І. Крат (суддя-доповідач) та Д.Д. Луспеник) висловив наступний висновок про застосування норми права:

«У разі, якщо з'ясувати справжній зміст відповідної умови договору неможливо за допомогою загальних підходів до тлумачення змісту правочину, передбачених у частинах третій та четвертій статті 213 ЦК України, слід застосовувати тлумачення *contra proferentem*.

[...]

Особа, яка включила ту або іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови. При цьому це правило застосовується не тільки в тому випадку, коли сторона самостійно розробила відповідну умову, але й тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою.

Це правило підлягає застосуванню не тільки щодо умов, які «не були індивідуально узгоджені» (*no individually negotiated*), але також щодо умов, які хоча і були індивідуально узгоджені, проте були включені в договір «під переважним впливом однієї зі сторін» (*under the dominant influence of the party*)».

Серед іншого застосування не передбаченого позитивним правом принципу *contra proferentem* обґрунтоване Верховним Судом посиланням на позицію ЄСПЛ про те, що національні суди мають вибирати способи тлумачення, які зазвичай можуть включати акти законодавства, відповідну практику, наукові дослідження тощо [3, § 45].

В подальшому, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, на принцип *contra proferentem* у рішеннях по суті цивільних та господарських справ так чи інакше посилалися: Верховний Суд (77 рішень), апеляційні суди (136 рішень), суди першої інстанції (290 рішень). Це свідчить про поширення цього принципу у судовій практиці.

Аналіз розглядуваного висновку Верховного Суду дає змогу виділити такі особливості застосування принципу *contra proferentem*.

1. *Contra proferentem* застосовується, якщо застосування частини 3, 4 ст. 213 ЦК України є неефективним. Тобто, *contra proferentem* займає нижчу ієрархічну позицію щодо позитивно закріплених методів тлумачення.

У зв'язку із цим зароджується небезпека колізії методу *contra proferentem* із іншими методами тлумачення, які не мають позитивно-правового закріплення, але вироблені (чи можуть бути вироблені в майбутньому) судовою практикою. Це, в свою чергу, додатково актуалізує заклики [див. 1; 4, с. 53] надати позитивно-правового закріплення принципу *contra proferentem*.

2. Застосування не обмежується договорами приєднання чи публічними договорами. Характерно, що спірні правовідносини як матеріально-правовий субстрат формування висновку Верховного Суду стосувалися договору купівлі-продажу квартири, який не був ані публічним, ані договором приєднання. Важливим для застосовності *contra proferentem* є саме те, що одна зі сторін мала визначальний вплив на включення інтерпретованої умови до договору.

У зв'язку із цим вбачається, що додаткової значущості набувають відносини сторін щодо укладення договору (переговори, проекти, акти розбіжностей, комерційні пропозиції, оферти тощо) та актуалізуються питання їх фіксації для майбутнього доказування. Певний сенс можуть мати включення до договорів застережень про те, кого сторони вважають відповідальним за окремі умови договору.

Цікавим є подальший розвиток *contra proferentem* щодо публічних договорів (договорів приєднання) у практиці Верховного Суду. Так, у Постанові від 23.01.2019 року у справі № 355/385/17 [5], по суті дійшов висновку про те, що в межах доктрини *contra proferentem* сторона договору приєднання (у цій справі – страховик) відповідальна також за доведення умов договору та/або змін цих умов до відома контрагентів і несе відповідний тягар доказування.

3. При цьому інтерпретована умова не обов'язково має бути створена самою стороною, тобто сторона може не бути «автором» формулювання цієї умови. Сторона, яка несе ризик *contra proferentem* може, наприклад, наполягати на використанні повністю або частково типових чи примірних договорів, які не є обов'язковими, використовувати шаблони договорів зі сторонніх джерел тощо.

Із цього виникає цікаве питання: чи розповсюджується принцип *contra proferentem* на випадки, умова договору, факультативно передбачена позитивним правом, включається до договору за ініціативи однієї зі сторін, а при тлумаченні з'ясується, що така умова є неясною.

Також в цілому тематика принципу *contra proferentem* співзвучна із проблемою відповідальності держави за якість правового регулювання. Якщо екстраполювати принцип *contra proferentem* на переважно публічні відносини, в яких однією зі сторін є держава, а іншою – приватна особа, а також звернутися до концепції держави і права як продукту «суспільного договору» та принципу верховенства права в тій його частині, яка стосується належного урядування, то паралелі є очевидними: неясності у правовому регулюванні повинні тлумачитися на користь приватної особи, оскільки правове регулювання походить від держави, і остання несе відповідні ризики і відповідальність.

Частково аналог *contra proferentem* в українському публічному праві простежується у презумпції правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-

правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу (підп. 4.1.4. п. 4.1. ст. 4 Податкового кодексу України [6]).

Вбачається за доцільне запровадити принцип *contra proferentem* у публічному праві шляхом вказівки на нього у КАС України [7]. Так, ст. 7 «Джерела права, які застосовуються судом» можна було б доповнити вказівкою на те, що суд тлумачить норми права не на користь суб'єктів владних повноважень у випадку, коли норма закону чи іншого правового акта припускає неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків.

Таким чином, принцип *contra proferentem* має значний практичний та доктринальний інтерес; додатково актуалізує цілу низку проблем теоретико-прикладного характеру та має отримувати як подальший розвиток у сфері позитивного права й судової практики, так і належну наукову рефлексію.

Список використаної літератури:

1. Сисуєв С. Щодо принципу Contra Proferentem у новому Цивільному кодексі України. *Юридична Газета online*. 01 лютого 2021. URL: https://bit.ly/CP_Sys
2. Постанова Верховного Суду від 18.04.2018 року у справі № 753/11000/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73500675>
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Воловік проти України» (Заява № 15123/03) від 06.12.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_336
4. Процьків Н., Никифорок В. Використання принципу *contra proferentem* у правозастосовній практиці. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 50–53.
5. Постанова Верховного Суду від 23.01.2019 року у справі № 355/385/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79472438>
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

ВИБРАНІ ЕСЕ УЧАСНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО КОНКУРСУ ЕСЕ НА ТЕМУ «ПРИВАТНІСТЬ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ»

*(листопад 2021 року; ELSA Dnipro, ELSA Ukraine, Дніпровський
гуманітарний університет)*

Бузіян Анастасія Геннадіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
студентка

Приватність в епоху цифрових технологій

Для початку потрібно зазначити, що ми живемо в інформаційній епосі, ері комп'ютерів, або ж в епосі цифрових технологій – це сучасний вік, який характеризується дуже широкими можливостями для нас вільно приймати та передавати будь-яку інформацію, а також мати вільний та миттєвий доступ до знань. А в цьому аспекті було багато проблем та казусів в попередні епохи людства. На перший погляд нам дуже пощастило жити в даній епосі, але у всьому є свої недоліки. В даному випадку торкаємося важливого для кожного з нас питання про приватність. Чи можемо ми бути впевненими та спокійними за нашу приватну інформацію в епоху цифрових технологій? Гостроти даному питанню надають кібер-злочини, кібер-шафрази, які викрадають паролі, роблять розсилку інформації під ім'ям іншої особи тощо. А також вішинг – телефонне шахрайство, пов'язане з виманюванням реквізитів банківських карток або іншої конфіденційної інформації, спонуканням до переказу коштів на картку злодіїв.

Своє відображення право на приватність знайшло у Загальній декларації прав людини, а також і в інших універсальних та регіональних міжнародних договорах. Відповідно до ст. 12 Загальної декларації прав людини, ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте (в офіційному тексті англійською мовою – his privacy) і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його листування і кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань[1]. Право на захист наших персональних даних в інформаційній сфері можна ототожнити з загальним правом на приватність. В. Серьогін зазначає, що «право на недоторканність приватного життя необхідно розглядати у трьох аспектах: 1) як право індивіда на своє власне життя, на дії щодо самого себе; дане право безпосередньо пов'язане з індивідуальністю конкретної людини, а відповідно, й із захистом від втручання з боку всіх суб'єктів права; 2) як неприпустимість втручання у приватне життя особи з боку держави, організацій, юридичних і фізичних осіб 3) як право, суміжне з іншими правами, а саме: з правом на недоторканність сімейного життя, правом на недоторканність житла, правом на

недоторканність кореспонденції. Однак, звертаючись до останнього аспекту, слід мати на увазі, що перелічені права можна розглядати і як примикаючі до права на недоторканність приватного життя елементи, і як самостійні права»[2]. Отож, з вищесказаних слів науковця, можна виділити четвертий аспект: як право індивіда на недоторканість власних даних в інформаційній сфері.

Питання захисту персональних даних в Україні регулюється Законом України «Про захист персональних даних»[3]. Цей Закон регулює правові відносини, які пов'язані із захистом і обробкою персональних даних. Він спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних. Поширюється на діяльність з обробки персональних даних, яка здійснюється повністю або частково із застосуванням автоматизованих засобів, а також на обробку персональних даних, що містяться у картотеці чи призначені до внесення до картотеки, із застосуванням неавтоматизованих засобів. Цей Закон, Конституція України, інші закони та підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України складають законодавство про захист персональних даних.

У підсумку хочу зазначити, що інформаційні технології змінили ставлення людей до питань приватності їхніх даних. Деякі люди дуже обережно відносяться щодо висвітлення власних питань та даних у мережевий простір, а деякі поступаються приватністю задля власної зручності, внаслідок потрапляють у пастки кібер-шахраїв та кібер-злочинців, що зрештою зменшується рівень очікувань щодо захисту та збереження приватності. Тому нам потрібно запобігати вторгнень до нашої особистої інформації, а державі – розробляти правовий та гнучкий механізм запобігання цих вторгнень.

Список використаної літератури:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. С. 3103. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 19.11.2021).
2. Серьогін В.О. Право на недоторканість приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія: 2010. 608 с.
3. Закон України «Про захист персональних даних» від 02.10.2021 р. № 34 . 2010. С. 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення 19.11.2021).

Гамецький Андрій Миколайович
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
студент

Приватність в епоху цифрових технологій

Сьогодні майже кожна людина користується яким-небудь гаджетом. Через це досить важливої ролі набуває питання конфіденційності у Інтернеті. Як же перевірити приватність інформації, що міститься у всесвітній мережі?

Найпростіший спосіб перевірки - вбити у пошукачу своє ім'я та прізвище українською та російською. Якщо ти Максим Ткач або Анастасія Мельник, тобі пощастило: таких варіантів безліч. Якщо ж батьки залишили тобі спадщину у вигляді рідкісного сполучення на кшталт Вікентій Гмизов або Патрісія Чуйкіна, то все твоє життя як на долоні. Можна знайти профілі у соцмережах з колом твоїх інтересів, друзів, відвідуваними місцями, побачити твої родинні зв'язки та місце роботи або навчання.

Можливо, ти чи твої батьки оформлені як ФОП. Дані про це легко знайдуться, разом з домашньою адресою, на яку зареєстрована юридична особа і де ти скоріш за все мешкаєш. Навіть більше, вони залишаться навіть після припинення діяльності та закриття рахунків.

Інформацію про твої мрії та сподівання, а також про бали тестів ЗНО та атестата з легкістю нададуть бази з пошуку абітурієнтів. Мабуть, HR-менеджери вже перевіряють там майбутніх працівників, які народилися після 1991 року та склали іспити у вигляді незалежного оцінювання. Далеко не всі претенденти на вакансію пишаються своїми результатами. А декого, хто написав, що старанний, розумний та працелюбний, але вчився на 5-6 балів, можуть навіть не запросити на співбесіду.

Сайти з пошуку роботи також часто вимагають залишити на них своє резюме з повним описом освіти, досвіду, сімейного стану, очікуваною заробітною платою, номером телефону. І все це зможуть побачити не тільки рекрутери, але і будь-хто сторонній, якщо він вміє користатися певними ресурсами.

Чи ви впевнені, що в Інтернеті немає ваших нюдсів? Ніколи не робили, не надсилали, не зберігали в телефоні? Це досить передбачливо. Але перевірте, чи ваша мама, зареєструвавшись в 2007 в умовних «Однокласниках», не виклала вашу світлину без підгузків у ванночці, пишаючись та хизуючись своєю дитиною. Вона вже й забула про це, але профіль в соцмережі все зберіг і чекає на зацікавлену особу, яка шукає компромат на вас. Взагалі, зараз багато фотографій наших військових викладають саме з російських сайтів «ВК» та «ОК».

Якщо ж ви не завжди законослухняний громадянин та іноді потрапляєте в халепи: порушуєте ПДД, б'єтеся в стані алкогольного сп'яніння, не сплачуєте аліменти тощо, інформацію про це можна знайти у стрічках новин та на спеціальних сайтах. Треба знати, де і що шукати. Достатньо подивитися

кілька журналістських розслідувань, щоб навчитися цього. Тож, ваші колеги, друзі, родина, сусіди за бажанням знатимуть про вас і те, що ви б хотіли приховати.

Ми не знаємо, що чекає нас у майбутньому. Але безперечно те, що ми вже опинилися в цифровому світі. Велика частина нашого життя перейшла на електронні носії. При цьому закони та навіть правила щодо поведінки в Інтернеті ще не розроблені. Але вже зараз можна сформулювати декілька правил цифрової гігієни та захисту приватних даних.

1. *Репутація*. Про неї варто піклуватися з дитинства. Не потрібно викладати в соцмережі те, за що буде соромно у майбутньому. Також не бажано ставити вподобайки під сумнівними постами одіозних осіб. Не варто також викладати фото та пости, які б не показав своїм батькам або дітям.

2. *Псевдонім*. Можливо, варто не писати під своїм справжнім ім'ям, якщо ви не публічна особа.

3. *«Чистка даних»*. Раз на півроку або частіше перевіряти інформацію про себе в Інтернеті. За потреби зв'язуватися з адміністраторами сайтів, де є зайва або недостовірна інформація про вас, та просити видаляти її.

4. *Особиста інформація*. Не залишати особисті дані на сайтах. Уважно читати угоду користувача при реєстрації. В месенджерах не залишати номер телефона, за яким вас можна ідентифікувати. В соцмережах відкрити доступ до особистої інформації тільки друзям, яких знаєш особисто, або рідним. Стороннім не слід бачити навіть ваше фото. Не додавати до друзів незнайомих осіб.

5. *Фото*. Не викладати фото, особливо з геолокацією, і слідкувати, щоб друзі не помічали вас на спільних світлинах.

6. *Захист гаджетів*. Передбачаючи можливість крадіжки смартфона, потрібно захистити свої персональні дані від шахраїв, поставивши різні складні паролі. При втраті відразу блокувати телефон, звернувшись до операторів зв'язку.

7. *Повага до чужої приватності*. Не розповсюджувати негативну та компроментуючу інформацію про третіх осіб в Інтернеті, якщо вона не є суспільно значимою. Все листування у месенджерах може зберігатися у вигляді принт-скрінів та може буди надане за потреби.

Звичайно, ці заходи не збережуть таємницю особистого життя, якщо ти зацікавив спецслужби або досвідчених шахраїв. Але, можливо, вони захистять тебе від допитливих рекрутерів, сусідів або колег.

Грицина Марія Сергіївна

Донецький національний університет імені Василя Стуса,
студентка

Приватність в умовах цифрових технологій

У сучасному світі цифрові технології заповнили життя кожного з нас та є його невід'ємною частиною. Щодня ми зіштовхуємося із все новими, ніколи раніше невідомими пристроями, які, з одного боку стають нам у пригоді, а з іншого – все більше змушують бути залежними від них.

Величезна кількість технічних пристроїв замінює роботу, яку колись виконували звичайні люди, як наслідок, прогрес жодної хвилини не стоїть на місці й все більше нових технічних засобів з'являється в розпорядженні людства.

Чи могли ми колись уявити, що лист, який колись йшов роками тепер надсилається за декілька секунд, чи те, що вся інформація про будь-кого чи про будь-що буде у вільному доступі для всіх охочих?! Мабуть, ні.

Науково-технічний прогрес розвивається з шаленою швидкістю та все більше полегшує життя людям не лише в сфері виробництва та праці, а й в соціальній. Звичайне живе спілкування вже давно замінили телефонні дзвінки, та й вони вже втрачають свою популярність, натомість, смс – ось те, що займає провідне місце в обміні інформацією між людьми. Та, йдучи в темпі з розвитком техніки, ми не помітили, як стали заручниками соціальних мереж й тепер наше реальне життя спрямоване лише на те, щоб віртуальне було гідне мільйонів підписників та лайків.

З одного боку, зі збільшенням впливу Інтернету, суспільство отримало доступ до будь-якої інформації. З іншого боку, мережа стала найбільш використовуваним засобом для шантажу, провокацій та наклепів. В той час як розробники сайтів гарантують нам повну безпеку нашої інформації, хакери щогодини продають тисячі гігабайтів особистих даних користувачів.

Приватність – одна з найважливіших основ людського буття, адже кожна особа потребує відчуття безпеки, захищеності та впевненості, що всі персональні дані знаходяться в суворій конфіденційності. Та коли мова заходить про Інтернет, приватність миттєво зникає та стає лише відголоском в обіцянках творців соціальних мереж. Адже все, що хоча б одного разу потрапило до всесвітньої павутини, вже ніколи звідти не зникне.

Тому, я вважаю, що конфіденційність ніщо інше як те, що майже не стосується Інтернету. Будь-хто бажаючий може заволодіти нашими даними, а ми, самі того не підозрюючи, допомагаємо їм у цьому. Навіть просто купуючи щось в онлайн магазинах, ми вводимо дані своїх банківських карток, які одразу стають доступними для тисяч шахраїв. Ми встановлюємо різноманітні паролі та навіть не усвідомлюємо з якою легкістю їх розшифровують та отримують доступ до наших сторінок в соціальних мережах.

На жаль, який би рівень безпеки не було встановлено, які б новітні системи захисту не було вигадано, хакери навчилися долати будь-які труднощі з небаченою легкістю.

Відверто кажучи, Інтернет-приватність в незначній мірі існує у вимірі VPN. Це технологія, що надає користувачам доступ до мережі під чужою адресою. Таким чином, історія переглядів, а також дані осіб залишаються під захистом. Проблема цього способу полягає в тому, що, по-перше, не так багато користувачів знайомі з роботою VPN та проксі-серверів, а, по-друге, більшість не бере до уваги можливі загрози пов'язані з неправомірним використанням їхніх даних.

Отже, приватність, як явище, не є поширеним в епоху розвитку цифрових технологій, адже, як би людство не намагалось, його інформація, тим чи іншим чином, потрапляє до всесвітньої мережі. Тому, кожному користувачу слід бути обережним із персональними даними, незважаючи на захист, який гарантують розробники.

Желай Вероніка Миколаївна

Національний університет «Чернігівська політехніка»

студентка

Приватність в епоху цифрових технологій

Ще на початку ХХ століття футурологи прогнозували людству бездротові телефонні мережі й повсюдно доступний Wi-Fi. Більшість не вірила в подібне. Але тепер щодня мільярди людей проводять все більше свого часу в мережі. Наш час навіть називають «епохою цифрової взаємозалежності».

Враховуючи сучасний рівень розвитку цифрових технологій, збільшення кількості суб'єктів, основною діяльністю яких є збір, зберігання та використання персональних даних користувачів чи то з метою реклами, чи формування суспільної думки тощо, питання цінності конфіденційності та захисту права на приватність користувачів Інтернету набуває все більшої актуальності.

Право на недоторканність приватного життя належить до особистих (громадянських) прав людини і спрямоване на збереження її існування як людської істоти й неповторної особистості. Сутність цього права відображається в прагненні кожної людини мати свій власний світ інтимних, сімейних, ділових та їм подібних інтересів, які не повинні підлягати контролю з боку держави, суспільства й інших громадян.

Приватність дозволяє нам створювати бар'єри та керувати ними, щоб захистити себе від необґрунтованого втручання в наше життя. Це дозволяє нам визначати, хто ми, і як ми хочемо взаємодіяти з навколишнім світом. Приватність, на мою думку, допомагає нам встановлювати обмеження щодо

того, хто має доступ до нашого тіла, місцезнаходження та власності, а також до наших особистих даних та іншої інформації.

Приватність є важливою для нас як людей, і ми приймаємо рішення пов'язані з нею щодня. Це дає нам свободу бути самими собою без упереджень, дозволяє нам вільно мислити без дискримінації, контролювати те, хто і що про нас знає.

Зі стрімким розвитком цифрових технологій, які можуть збирати, обробляти та оприлюднювати інформацію про будь-кого у великих обсягах, майже зникає межа між публічним та приватним життям особи. Доступність даних, розміщених в Інтернеті, для майже необмеженої кількості людей робить їх надзвичайно вразливими, що ставить під сумнів існування приватності в Інтернеті як такої. На жаль, користувачі цифрових технологій не мають чіткого уявлення про те, ким збирається їх особиста інформація і як вона використовується.

Важливою складовою права на приватність є право на захист персональних даних. Наразі більше 100 країн мають закон про приватність та захист даних у різних формах.

Цифрові технології можуть бути використані для знищення безпеки і недотримання приватності. Найбільшим страхом для власників приватних даних в інтернеті є кібератаки. В останні роки вони набувають все більшого поширення. Практично, з якою швидкістю люди переходять на цифрові технології, з такою ж швидкістю розвиваються та стають популярними кібератаки. Вони залишають за собою знищені або сфальсифіковані дані, вкрадені грошові кошти, порушують права на об'єкти інтелектуальної власності, вводять в оману та завдають шкоди діловій репутації.

Окремим елементом приватності є право на шифрування інформації та повідомлень онлайн. Я переконана, що держава не має забороняти використання шифрування, оскільки такі обмеження збільшують можливості громадян на захист себе від незаконних втручань у приватність.

Найменше, що сьогодні варто вимагати від Google, Facebook, Twitter та інших платформ – це краще гарантувати права людини. Facebook уже втратив чимало користувачів через скандал з витоком інформації, тому я вважаю, що іншим інтернет-платформам необхідно звернути на це увагу та не повторювати помилок цього інтернет-гіганта.

Отже, моя позиція така, що кожен має право на приватність та захист персональних даних. Цифровізація та штучний інтелект повинні йти назустріч правам людини, а не бути їм загрозою. Для забезпечення цього права держави мають ухвалити ефективне законодавство, яке б захищало персональні дані, а також створити спеціалізовані органи, уповноважені здійснювати нагляд за дотриманням права людини на приватність в мережі.

Зварко Інна Валентинівна

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
студентка

Приватність в епоху цифрових технологій

На мою думку, у теперішній час важко уявити людину, яка змогла б не використовувати цифрових технологій у повсякденності, адже увійшовши в наше життя вони безповоротно змінили його і ми вже не уявляємо своє існування без них. Вони стали невіддільною частиною нашого життя та певною мірою покращили та полегшили його.

Проте кожне явище має певні переваги та недоліки, і цифрові технології – не виняток. Вони мають темну сторону, а саме порушення приватності та конфіденційності, адже спостереження є скрізь у нашому суспільстві, часто без нашого відома. Наприклад зараз практично не можливо користуватися Інтернетом без файлів cookie, що використовують компанії для спостереження за споживчою поведінкою людей. Якщо ви думаєте, що тільки онлайн наші дані є незахищеними, то помиляєтеся. Офлайн історія та ж. Коли телефон ввімкнений, то ваші дзвінки можуть контролювати та записувати місцеперебування. І це ще не говорячи про тисячі відеокамер, які фіксують нас практично всюди: у магазинах, торгових центрах, на дорозі, у громадських будівлях тощо.

Безумовно це надає певні переваги, як от: більший захист від терористів та злочинців, ширший вибір продуктів, можливість збирати та аналізувати мільйони зображень. Тому ми готові надавати більше особистої інформації, бо хочемо отримати переваги. Проте цей моніторинг створює велику кількість даних про нас у відкритому доступі. Звичайно, що людей це не влаштовує, але вони не знають що зробити, адже уникнути цього практично не можливо.

В цифрову епоху приватне життя людини схильне до вторгнень і посягань. Вона стає об'єктом інтересу громадськості, спецслужб, організацій, які можуть аналізувати персональні дані, відстежувати переміщення, формувати споживчий попит тощо. Разом з тим сучасне суспільство досить відкрите і люди добровільно викладають фото та відео, втрачаючи кордон між приватністю і публічністю.

З поширенням цифрових технологій все частіше постає питання про те, як реалізувати основні права людини – на повагу до приватного життя, свободу слова та заборону дискримінації, але на жаль вичерпної відповіді на те, як повноцінно захищати права, поки що немає.

Таким чином, хоча технології забезпечили нам зручність, простоту спілкування та обміну інформацією, вони все ж підривають наше право на конфіденційність. Абсолютно ніщо вже не є приватним, і навіть та ж камера, яка дає нам можливість спілкуватися та створювати публікації, є тією ж, що стежить за нами.

Отже, цифрові технології поступово змінюють ставлення людей до питань приватності. Ми звикаємо до того, що для отримання переваг, щодо безперешкодного доступу до інтернет-ресурсів, можливостей комунікаційних мереж та власної зручності ми поступаємося своєю приватністю. Це своєрідний компроміс, на який ми мусимо йти, якщо хочемо повноцінно користуватися цифровими технологіями. Проте теперішніх правових засобів не достатньо для того, щоб розв'язати проблеми конфіденційності та приватності, тому людям варто замислитися над розробкою правових механізмів, які будуть врегульовувати це питання та запобігати порушенню основних прав в епоху цифрових технологій.

Кармазіна Вікторія Сергіївна
Запорізький національний університет,
студентка

Приватність в епоху цифрових технологій

Наразі відбувається бурхливий розвиток та запровадження інноваційних технологій в усіх сферах діяльності. Бізнес постійно трансформується та адаптується до сучасних умов, адже пандемія стала впливовим фактором активного переходу людей до онлайн. В свою чергу, громадяни країн більше часу проводять, працюючи та проводячи зустрічі на інтернет-платформах (наприклад, Zoom, GoogleMeet). Це позитивно у розрізі питання відсутності прив'язки до певного місця, збільшення свободи.

До того ж у повсякденності цифрові технології оточують нас всюди, починаючи з безконтактної оплати за товари чи послуги завдяки функції NFC смартфонів, інших гаджетів, та закінчуючи зручним інтернет-банкінгом, який функціонує у більшості банків країн світу, включаючи відкриття банків без відділень (наприклад, Monobank в Україні), а також легалізацією криптовалюти, в тому числі нашою державою у 2021 р. Ще біометрична ідентифікація: відбитки пальців, райдужна сітчатка ока, ритм серцебиття, голос замість традиційних паролів, – є трендовою цифровою технологією, яку обирає переважна кількість споживачів (93%) [1].

Окрім позитивного аспекту переходу життя у онлайн-простір, за прогнозованими даними Світового економічного форуму, до 2022 р. 75 млн. робочих місць у 20 найбільших країнах світу будуть витіснені інноваціями. Існує ймовірність створення 133 млн нових місць, які будуть вимагати вміння забезпечити безперебійну роботу та ефективно обслуговувати технології [2].

Звичайно внаслідок цього порушується проблема захисту персональної інформації. Існують проблеми корпоративного цифрового шпіонажу та недосконалого програмного забезпечення, на ряду з якими стоять зовнішні загрози, такі як кібератаки, віруси, втрата пристроїв із збереженими паролями. Розрахунки Deloitte продемонстрували, що 90% хакерських операцій зазнають

саме критичні дані бізнесу. До 2023 р. приблизно 75% організацій світу мають повністю змінити свій підхід до керування кібербезпекою [3].

Великою проблемою вважаю неграмотність людей, які слабо захищають свою приватність через незнання, записуючи паролі у блокноти, забуваючи вийти зі свого профілю та погоджуючись на збереження даних входу у будь-якому порталі на чужих пристроях, також не читаючи перед реєстрацією політику конфіденційності на сайтах, у соціальних мережах чи додатках на телефонах, не перевірявши підписані таким чином пункти про розкриття анонімності, довіряючи таким чином величезні обсяги персональної інформації ресурсам. На високотехнологічних носіях зараз зберігається більше особистих даних, аніж у будинках людей. Варто звертати увагу на достовірність джерел, які використовуються, захищати своє інфополе від хакерських атак та детально розглядати сумнівні пункти забору персональних даних при переходу на інноваційні технології.

Отже, фінансова й цифрова грамотність відіграє важливу роль як для економічних відносин держави, так і для захисту персональних доходів населення. І якщо фінансова грамотність сприятиме рішенню проблеми бідності, скорочення обсягів економічних ризиків, то цифрова – пришвидшує можливості щодо впровадження новітніх більш релевантних фінансових рішень. А навчання населення є одним із завдань держави.

За офіційними даними Міністерства цифрової трансформації, у 2021 р. аж 53% українців володіють цифровою грамотністю нижче базового рівня. Допомогти має «Місяць цифрової грамотності», стартувавший у листопаді цього року у рамках проекту «Дія. Цифрова освіта». Вітчизняний бізнес підтримав цю ініціативу (наприклад, Київстар, Укрпошта, WOG, Цитрус, robotia.ua, MEGOGO), яка базується на фінансовій підтримці Швеції. Інформаційний партнер – Meta (Facebook) [4].

Для забезпечення приватності, можна виділити низку ключових кроків для бізнесу. По-перше, створення бізнес-кейсів, у яких будуть розглядатися місія, цілі діяльності в умовах цифровізації. По-друге, опрацювання плану дій по впровадженню технологій безпеки. І, по-третє, політика конфіденційності кожного підприємства повинна модернізуватися відповідно до реалій. Варто розуміти, що створення політики безпеки, яка буде редагуватися на основі постійного оновлення нормативної бази, а також встановлення мережевих параметрів безпеки – є одним із основних цілей роботи важливого відділу кібербезпеки на підприємстві.

Таким чином, науково-технічний прогрес відкриває величезний спектр можливостей, на жаль, водночас наптовхуючи нас на величезні ризики. І суперечності між безпекою й свободою у потоці насиченого інфополя стають гостро. Збільшуються обсяги шахрайства, яке із застарілою законодавчою і правовою базою, гальмують розвиток цифрових технологій, бо сили спрямовуються на усунення старих недоліків та лазівок для кіберзлочинців, а не розробку більш ефективних проєктів, яким необхідна більша кількість часу для досконалого огляду перед втіленням у реальному житті. А отже, важливо

підвищувати освіченість нації та бізнесу у сфері питань приватності для недопущення крадіжки персональних даних.

Список використаної літератури:

1. Кривич Я.М., Драніцина А.О. Банківські інновації, як фактор підвищення рівня довіри та лояльності клієнтів. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*, 2019. №3. URL: https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/media/attachments/2019/12/13/4__33-39.pdf (дата звернення: 19.11.2021).
2. Татомірович Т. Цифрові навички: перевага чи необхідність для кожного? *Електронний портал «Економічна правда»*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/12/669903/> (дата звернення: 19.11.2021).
3. Вага К. Цифрова безпечність бізнесу: як захиститись. *Електронний портал «Економічна правда»*. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2021/06/2/674556/> (дата звернення: 19.11.2021).
4. Кабінет Міністрів України. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 19.11.2021).

Корнійчук Максим Віталійович
Національна академія внутрішніх справ,
курсант

Приватність в епоху цифрових технологій

Цифрові технології стрімко входять у життя сучасного суспільства. Важко уявити людину, яка не користується мобільним зв'язком та інтернетом.

Але навіть якщо така людина знайдеться, її дані – в базі паспортного контролю, системи соціального, пенсійного та медичного страхування. У зв'язку з цим виникає широке коло закономірних питань: чим ми готові пожертвувати заради збереження приватності свого життя і чи не стане тиск цифрових технологій на нас непосильним у найближчому майбутньому? Чим може бути небезпечне формування централізованих баз даних про ті чи інші аспекти життя громадян чи функціонування бізнесу?

Приватність – багатозначний термін, ми обмежимося її розумінням як особистого життя людини, її приватної сфери. До неї входять тілесність, емоції, стосунки з родичами, друзями і сексуальними партнерами, перевага часу, зовнішній вигляд і одяг, вибір життєвого шляху, особиста історія, ідентичність і багато іншого.

Приватність особистого життя – найважливіша цінність, розлучитися з якою суспільство поки що не готове. Тому ключове значення має випереджальний розвиток законодавчого та інституційного середовища

цифрової економіки, що формується. Наприклад, у рамках національного проекту «Охорона здоров'я» формуються бази даних, де ведуться електронні записи про пацієнтів. Здоров'я – найінтимніше питання, обговорювати яке іноді не прийнято навіть із дуже близькими людьми. Що буде, якщо частина таких записів чи вся база стане надбанням громадськості? Крім того, такі записи стануть у край важливими для страхових компаній, оскільки дозволять їм попередньо аналізувати стан здоров'я потенційних клієнтів. І нарешті, вони можуть стати матеріалом для шантажу, якщо в електронній карті пацієнта є записи про звернення до психіатра, нарколога, венеролога тощо.

Приватність тісно пов'язана з автономією особистості, тобто з волею та свободою вибору. Зараз дані про людину, про її переваги, реакції, повсякденну поведінку, потреби, склад сім'ї, організацію побуту, звичні маршрути переміщення збираються і використовуються, щоб підштовхувати її до покупок яких-небудь товарів або послуг.

Загалом продавці намагаються орієнтуватися на потреби та бажання покупця. Індивідуальні рекомендації, засновані на аналізі інформації про життя людини, економлять значну кількість його часу та сил на пошук необхідних товарів та послуг. Проте виникає питання: наскільки аналіз та підбір відповідних варіантів, складання рекомендацій є допомогою, а з якого моменту – маніпулюванням та тиском на людину? Це питання стає ще гострішим, якщо згадати, що держава, роботодавці та інші суб'єкти можуть використовувати дані про людину, щоб підштовхувати її до здійснення певних дій (так званий *nudge*), у тому числі за допомогою різних систем скорингу.

У 2013 році у відповідь на викриття Е. Сноудена, з ініціативи урядів Німеччини та Бразилії, було ухвалено резолюцію Генеральної асамблеї ООН «Право на недоторканність особистого життя в цифрове століття». У резолюції наголошувалося, «що незаконне чи довільне стеження за повідомленнями та/або їх перехоплення, а також незаконне чи довільне збирання особистих даних, що є в край інтрузивними діями, порушують права на недоторканність особистого життя і свободу вираження поглядів і можуть йти врозріз з основоположними принципами демократичного суспільства».

У документі також містилося положення про підготовку спеціальної доповіді «Право на приватність у цифрову епоху». Ця доповідь була підготовлена та представлена Верховним Комісаром ООН з прав людини Наві Піллей 16 липня 2014 року.

У 2014 році Німеччина та Бразилія знову об'єднали зусилля щодо захисту права громадян на приватність цифрових комунікацій. Постійний представник Німеччини при ООН Харальд Браун заявив, що без відповідного контролю весь світ перетвориться на антиутопію Орвелла: під приводом припинення злочинних задумів кожен крок громадян буде під наглядом.

Результатом активної діяльності представників двох країн стало ухвалення нової резолюції «Право на приватність у цифрову епоху», яку Генеральна асамблея ООН схвалила 18 грудня 2014 року. У резолюції

зазначається, що уряди повинні дотримуватися міжнародних норм у галузі прав людини, коли вони здійснюють пряме перехоплення приватних комунікацій або вимагають у компаній надання персональних даних громадян, міститься заклик забезпечити доступ до ефективних механізмів врегулювання для тих, чиї права порушені внаслідок незаконного стеження та інших самоправних дій, особливо обговорюється, що йдеться не лише про вміст інтернет-комунікацій, а й про збори метаданих, які можуть містити тимчасові мітки email-повідомлень або тривалість телефонних дзвінків.

Положення резолюції поки що не поширюються на приватні компанії. У документі лише міститься «нагадування» про те, що приватні компанії зобов'язані дотримуватися прав людини. Резолюцію підтримали 65 держав-членів ООН, за винятком США, Нової Зеландії, Канади, Великобританії та Австралії (члени коаліції «П'ять очей»).

Тим часом, попит на товари приватності зростає. Занепокоєння людей безпекою своїх персональних даних та приватного життя призводить до того, що вони шукають нові технічні рішення. Користувачі залишають WhatsApp і переходять у Signal заради безпеки свого листування, встановлюють браузері Brave та DuckDuckGo для приватного серфінгу в мережі, налаштовують свій особистий VPN, типу Amnezia або Outline, використовують програми для генерації паролів та захищеної аутентифікації, проходять навчання у різних сервісах.

Таким чином, цифрові технології роблять життя комфортнішим, цікавішим, безпечнішим. Однак зберігання інформації про окрему людину чи компанію пов'язане з ризиком її втрати, розкрадання тощо. Крім того, цифрова економіка порушує величезний шар етичних проблем, які не можуть мати єдиного рішення, але які потрібно обговорювати і шукати консенсус.

Список використаної літератури:

1. Власенко Ф.П. Віртуальна реальність як простір соціалізації індивіда. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 56. С. 208–217.
2. Гнатюк С.Л. Особливості захисту персональних даних в сучасному кіберпросторі: правові та техніко-технологічні аспекти: Аналітична доповідь. Київ : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2013. 51 с.
3. Сакович Є.С. Діалектика приватності та публічності у віртуальному просторі. *Міжнародний журнал досліджень культури*. 2012. No 3 (8). С. 35–41.
4. UN Third Committee (2014) The right to privacy in the digital age (A/C.3/69/L.26/Rev.1).

Кравченко Анастасія Петрівна

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського,
студентка

Приватність в епоху цифрових технологій

Приватність в епоху цифрових технологій віддалено нагадує мені відому картину Іллі Єфимовича Рєпіна «Запорожці», де козаки пишуть листа турецькому султану і потішаються усією гурбою, але трохи навпаки: один пише, а другий з купою знайомих, а іноді і не знайомих, читають і глузують. А може, й не глузують, це вже діло таке, важливий сам факт відсутності приватності в інтернеті.

На мою думку, з появою інтернету і різних інновацій та приладів існування приватності майже зійшло на нуль. Давайте посудимо самі. От йдеш ти по вулиці, нікого не чіпаєш, або ж сидиш у вуличному кафе та попиваєш молочний коктейль, а хтось із твоїх знайомих, які проходять десь повз, десь недалечко, може сфотографувати тебе і надіслати іншим, а ти й знати не будеш про те. Зате інші будуть знати, де ти був і що робив. Чи, до прикладу, захочеться тобі зізнатися комусь у коханні. Просто припустімо! Розпишеш повідомлення на три сотні слів про те, за що, як і коли, ти полюбив, а людина перегляне і не буде відповідати якийсь час. «Чому вона це зробить?» – запитаю я вас. А ви мені: «Можливо, через те, що її відволікли, чи вона зайнята, а може, просто думає над тим, як краще відповісти? Чи, може, вона прочитала твоє прекрасне зізнання, заплакала від щастя та, не дай Бог, захлинулася сльозами?» Таке, звісно, можливо, але що трапляється частіше за все? Правильно! Як то не прикро усвідомлювати, одержувач просто пересилає його до іншого чату, другу/подружці, групі друзів, чи взагалі робить скрін повідомлення і викладає його в історії в Інстаграмі (бо хто ж з нас не сидить зараз в соцмережах і не ділиться якимись приколами та смішинками навіть з найменшою аудиторією?) без твого дозволу, аби люди, що стежать за акаунтом, теж могли подивитися та посміятися з цього всього. Мало того, що твої сердечні слова, які ти, коли писав, вважав чимось інтимним, особистим, що було б відоме лише вам двом і нікому іншому, побачать та прочитають інші люди, то ще й, може, почнуть глузувати, мовляв «Ну й дурень, такі сентименти розвів. Це ж треба! Ніколи не думав, що ти такий ніжний!». І це найголовніша проблема цифрової епохи.

Ще пів біди, коли люди самі викладають про себе купу інформації, до прикладу, ті ж самі історії в Інстаграмі чи публікації в Твітері, Тіктоці, Фейсбуці. То вже вони особисто будуть винні в тому, що інформацію про них поширюють і обговорюють, бо, викладаючи щось на загальний огляд, вони повинні розуміти, що тепер з цією інформацією люди можуть робити майже все, що завгодно. Але коли ти пишеш щось особисте, інтимне, щось потаємне з глибин своєї душі, твоє серце починає пришвидшено битися вже не через те, що ти боїшся отримати відворот-поворот чи ще щось типу того, якщо мова йде саме про зізнання, а від страху за приватність, за те, що тебе може висміяти велика купа людей.

Приватність в епоху цифрових технологій – це щось, про що всі знають, але мало хто згадує про її існування, бо для цього треба мати хоча б трохи взаєморозуміння. Адже якщо ти вмієш поставити себе на місце іншої людини і можеш зрозуміти, що їй буде неприємно, коли чимось її власним поділяться з іншими без дозволу, то в тебе відпадає бажання порушувати приватність. Та й діло не лише у взаєморозумінні, просто треба пам'ятати, що коли твої потаємні секрети і почуття виставлять на загальний огляд, це буде відчуватися так, наче ти пройшовся голяком по Майдану Незалежності у вихідний день. І згадувати це кожного разу, коли хочеш чимось поділитися без дозволу.

Красильникова Аліна Олексіївна
Дніпровський гуманітарний університет,
студентка

Приватність в епоху цифрових технологій

Ви зараз у безпеці, чи не так? Принаймні вам так здається. Чи повірите ви мені, якщо я скажу, що за вами зараз слідкують? Поясню: усі ми так чи інакше користуємося мережею Інтернет – маємо власну сторінку в соціальних мережах, здійснюємо пошук інформації чи покупки, беремо участь в опитуваннях та реєстраціях, врешті-решт просто користуємося програмами на телефонах чи комп'ютері. Під час цих рутинних дій ми, не замислюючись, можемо дати дозвіл на розкриття особистої інформації, якою може скористатися стороння людина. До цих конфіденційних відомостей відносять адресу електронної пошти, мобільний телефон, IP-адреса, домашня чи робоча адреса, дані кредитної картки, документи, ваше поточне фізичне розташування, доступ до мікрофона чи камери.

Можливо, мої конфіденційні дані вкрадуть після заповнення анкети на участь у даному конкурсі. А тут якраз і ПІБ, і електронна адреса, і місце навчання, і номер телефону. Хтозна, хтозна. Я все ж таки ризикую, даючи згоду на обробку персональних даних заради участі. Хоча, ми це робимо вже чи не щодня. Крім того, інформацію про вас можуть опублікувати інші люди: друзі, родичі, незнайомці. Усі ми потрапляли на чуже фото.

Те, що правоохоронні органи мають доступ до вашої конфіденційної інформації, думаю, не секрет. Але доступ до неї, за законом, вони матимуть лише в окремих випадках. Інакше – правопорушення. Крім того, ви не можете контролювати увесь потік інформації. У загальному доступі висвітлені документи державних установ, де у пошуку можна знайти фото вашого будинку чи його вартість, ваше свідоцтво про народження чи одруження та інші документи, копії підпису, інше.

Яскравим прикладом є програма «Дія». У ній можна зберігати електронну версію паспортів, свідоцтв, водійські права, сертифікат про вакцинацію. Та що як її хакнуть? Ситуація... Звичайний хлопець із Запоріжжя.

Він підробив цей додаток. Йому вдалося розповсюдити його і дещо удосконалити: неповнолітні підробляли вік і мали можливість купити тютюн чи алкоголь, можливим стало створення фейкового сертифіката про вакцинацію, додавання будь-якого фото у додаток. Варто пам'ятати – все, що потрапило до Інтернету, залишається у ньому назавжди. Цей вислів є негласним правилом. До речі, ви з легкістю можете перевірити його. Уведіть в пошукову систему своє ПІБ. Так, ради забави чи перевірки приватності вашого життя.

Наступна історія сталась у Японії, префектура Хього. Чоловік у віці п'ятдесяти п'яти років переслідував свою тридцятидев'ятирічну жертву протягом майже двадцяти діб, після того, як побачив її у ресторані. І ні, він не ходив за нею по п'ятах. Здогадуєтесь? Йому вдалося знайти її рахунок в онлайн-банку. З того моменту він почав переводити їй невеликі суми, а разом з ними приходили коментарі до переводу з однією фразою: «Нумо спілкуймося». Страшно уявити, яка сила криється тоді за професійними людьми – хакерами. Опісля злочинець почав з'являтися біля її будинку. Звідки у нього її адреса? Вже не важко здогадатись. Лише після візиту жінка наважилася звернутись до поліції. До чого приводить симпатія... Чи тут не про це?

І подібних історій набагато більше, ніж ви можете уявити. Кредити, шахрайство, переслідування, зняття грошей з вашої картки, ваші фото на сайтах різноманітного характеру, відео з вашою участю та багато іншого. Особливо, якщо у вас є вороги або друзі, які не розуміють значення терміну «приватність». Так, у сюжет фільму «Колектор», було покладено одну з подібних ситуацій. Артур – колектор. Його робота пов'язана з викриттям конфіденційної інформації клієнтів банку з метою маніпулювання нею при розмові з боржниками. Психологічний тиск – його інструмент роботи.

Проте, одного дня, вдова вирішує помститись йому. Вона підроблює відео і розсилає його електронною поштою знайомим Артура. Чи варто говорити, що головний герой у ньому постає далеко не з кращого боку? Відео стає популярним в мережі. Друзі, рідні та співробітники вмиль відвернулися, з роботи звільнили, а під вікнами натовп розгніваних людей та зацікавлених сенсацією журналістів. Звісно, в кінці підстава розкривається. Проте, на жаль, це коштувало Артуру занадто дорого...

Це я до чого? Ах, точно! На мою думку, приватності в епоху цифрових технологій не існує. Якщо ж ви досі вважаєте інакше, то останній приклад: реклама. Як часто ви помічали, що після розмови про покупку товару, через кілька годин цей товар та його аналоги майже всюди? Отож-бо. Але ж ви у безпеці, чи не так?

Список використаної літератури:

1. На Запоріжжі чоловік створив фейкову «Дію» і продавав її за 100 гривень [Електронний ресурс] // Судово-юридична газета. – 27.10.2021. –

Режим доступу до ресурсу: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/218088-na-zaporizhzhzhi-cholovik-stvoriv-feykovu-diyu-i-prodavav-yiyi-za-100-griven>

2. Чоловік переслідував жінку через її банківський рахунок [Електронний ресурс] // 神戸新聞NEXT. – 4.11.2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kobe-np.co.jp/news/jiken/202111/0014817409.shtml>

3. «Колектор» фільм [Електронний ресурс] // Paprika Production. – 09.11.2016. – Режим доступу до ресурсу: https://www.youtube.com/watch?v=ecqrhFCse2s&ab_channel=AllMediaCompany

Новікова Дар'я Віталіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
студентка

Приватність в епоху цифрових технологій

Ні для кого не є таємницею, що в наш час майже нічого не залишається приватним. Ми вводимо персональні дані при реєстрації в соціальних мережах, при замовленні товарів, що вже стало невід'ємною частиною «карантинного світу», що говорити, якщо в наш час навіть документи можемо відобразити у цифровому форматі завдяки державному телефонному додатку «Дія». Що стосується приватного життя, то все неминуче викладається в Інтернет мережу: фотографії, письмові звіти про якісь події тощо. Чи є така всебічна відкритість безпечною? Може ми помиляємося, коли довіряємо свої дані цифровим системам? Питання спірне.

В своїй роботі ми хотіли би приділити увагу саме публічному оголошенню подій зі свого життя та такому явищу як «сталкінг».

Сталкінг – новомодний термін для такого поняття як переслідування. В багатьох країнах це поняття навіть отримало законодавче закріплення як кримінальне правопорушення, до прикладу можна привести положення Кримінального Кодексу США¹, де воно визнано як переслідування з метою порушення персональної безпеки, яке є небезпечним для морального та фізичного здоров'я жертви. Але ми хотіли би звернути увагу на нову форму сталкінгу, що почав розвиватися саме в сучасному світі, так званий кіберсталкінг – переслідування особи в соціальних мережах або за даними, вказаними там.

Ось на цьому етапі ми і повертаємося до приватності. Наше бажання поділитися з усім світом подробицями власного життя стає чудовою нагодою для сталкерів. Спочатку вони відстежують де були зроблені фото, потім відстежують, наприклад, підписників жертви у соціальних мережах, щоб взнати коло спілкування і підібратися якомога ближче до неї. В іншому випадку, вони напругу встановлюють контакт і шляхом обережних питань

---

¹ U.S. Code Title 18, via United States Government Printing Office: § 2261A – Stalking URL: <http://uscode.house.gov/>

збирають інформацію про життя, сім'ю, друзів особи, яка злочинця цікавить. Головною тезою є те, що ми самі йдемо до рук правопорушників і не помічаємо цього. Кожна наша фотографія, особливо з геолокацією, кожне спілкування та відверті розмови з малознайомими особами можуть стати фатальними для нас.

Висвітлення сталкінг отримує в багатьох художніх творах сучасності: книгах, фільмах, серіалах тощо. Хочемо відмітити, зокрема, книгу «Ти» авторки Кароліни Кепнес та однойменний серіал. Головним персонажем даної історії є Джо Голдберг – неврівноважений, за аналізом спеціалістів прописаний як психопат, чоловік, якого абсолютно впевнено можемо назвати сталкером. І першою його жертвою, а як він її називає «коханням», стає Гвіневра Бек². На прикладі цього твору ми можемо побачити реальну небезпеку відсутності приватності у сучасному світі. Джо відстежував її сторінку в соціальних мережах, звідти взнавав місце її знаходження, її інтереси та коло спілкування, таким чином проклавши собі шлях до особистого знайомства. Все виглядає безпечно, якщо не вдумуватись, що тільки по, як нам здається, звичайним даним, які ми викладаємо в Інтернет мережу, хтось може відстежити нас у реальному житті зі своїми не завжди законними мотивами.

Відступаючи від художнього прикладу, хочемо звернутися до реального випадку, а саме справи Емі Лінн Бойер³. У дівчини на ім'я Емі Лінн Бойер з'явився кіберсталкер, про існування якого вона довгий час не підозрювала. Згодом поліція встановила його особу, злочинцем був Ліам Юнс. Чоловік не тільки вивчив усі профілі жертви у соціальних мережах, з'ясував її робочу адресу, але навіть отримав номер її соціального страхування, а також доступ до кредитної історії, заплативши певну суму доларів підпільному агентству з розслідувань. Жоден працівник цієї незаконної організації навіть не поцікавився, навіщо Ліамові була потрібна інформація про незнайому дівчину. Кінець цієї історії трагічний: кіберсталкер купив вогнепальну зброю, прийшов до Емі на роботу і застрелив її. Складно сказати справжні мотиви такого злочину, але фактом є те, що в основному за допомогою даних, які жінка виклала особисто, її життя перервав неврівноважений переслідувач.

Проаналізувавши реальність кіберсталкінгу та дослідивши небезпеку нашої відвертості в соціальних мережах, хочемо підсумувати, що слід додержуватись певної приватності задля власної безпеки та безпеки своїх близьких, бо ніколи не можна завчасно знати хто і з якою метою цю інформацію буде використовувати. Великою проблемою на даний момент є те, що в Україні немає офіційної статистики щодо сталкінгу чи кіберсталкінгу. Пропозицію щодо даного висновку хочемо висунути таку: висвітлювати судові справи щодо сталкінгу та кіберсталкінгу, проводити певні бесіди на дану тематику у школах та інших навчальних закладах задля забезпечення розуміння у громадян небезпеки надмірного розголошення персональних

---

² Caroline Kepnes (2015). *You*. Simon & Schuster.. ISBN 9781471137372. .Retrieved 2021-11-20.

³ New Hampshire Supreme Court Rules in Amy Boyer Privacy Case, Declan McCullagh's Politechbot.com, February 18, 2003.

даних, створити в Україні службу протидії кіберсталкінгу або асоціацію допомогам жертв даного роду кримінальних правопорушень та, звісно, закріпити його як окреме кримінальне правопорушення в Кримінальному Кодексі. На даний момент велике значення має діяльність громадських організацій, таких як, наприклад, «Ла Страда-Україна», але боротьба зі сталкінгом має бути на державному рівні, інакше цю проблему ніколи не перемогти.

Список використаної літератури:

1. U.S. Code Title 18, via United States Government Printing Office: § 2261A – Stalking URL: <http://uscode.house.gov/>
2. Caroline Kepnes (2015). You. Simon & Schuster.. ISBN 9781471137372. Retrieved 2021-11-20.
3. New Hampshire Supreme Court Rules in Amy Boyer Privacy Case, Declan McCullagh's Politechbot.com, February 18, 2003.

Нужнов Владислав Ігорович
Київський міжнародний університет,
студент

Приватність в епоху цифрових технологій для здобуття вищої освіти

Тема приватності є актуальною завжди. Ми часто зустрічаємо новини про те, що група хакерів злила один мільярд особистих даних користувачів соц.мережі «Facebook». Комуś на електронну пошту приходить «лист щастя» про те, що хтось має твої данні та пропонує за гроші нікому їх не поширювати. Чи є подібні проблеми у здобувачів освіти? Гарне питання з яким треба розібратися!

Люди, які здобувають вищу освіту такі ж користувачі цифрових технологій, як і решта людей. Єдине що їх відрізняє – ресурси, якими вони користуються. Та на кожному ресурсі тебе може чекати небезпека. Тож «інтернет грамотність» так само важлива, як і, наприклад «фінансова грамотність»

Перше, де приватність може бути втрачена – ресурси, які допомагають з навчанням. Так, наприклад усім відома платформа «Google Classroom» залюбки направить ваші данні комуś іншому. Взагалі це стосується усіх сервісів для навчання від компанії Google – платформа для проведення заходів «Google Meets» теж цим грішить. Закордонний портал «Reuters» провів своє розслідування, де дізнався, що Google поширюють ваші персональні дані. То ж заходячи наступного разу на одну з освітніх платформ цієї компанії – пам'ятайте, приватність ви вже втратили

Та це ще не все. Найпопулярніша платформа для відеоконференцій – Zoom теж не є надійною. У 2020 платформа з якою зіткнулися 90% тих, хто

здобуває вищу освіту не знали про 2 речі: Захист від зловмисників був надто ненадійний, друге: Zoom із радістю передає ваші данні таким компаніям, як Facebook. А в один час у клієнті Zoom для Windows були проблеми, які дозволяють за допомогою нескладних маніпуляцій розкрити реєстраційні дані або запустити будь-які програми на ПК. Це дозволяє зловмисникам легко перехопити доступ до пароля від Windows.

Взагалі, якщо ви користуєтесь смартфоном, можете відразу забути, що таке приватність! Щодня з вашого Android-гаджета на сервери корпорації надходить 4,4 мб. даних, Apple отримує у шість разів менше. Експерти впевнені, що таке активне стеження пов'язане з тим, що доходи компанії багато в чому залежать від реклами.

Якщо ж запитати чи можна повністю забезпечити собі приватність, то я відповім ні. Але можна мінімізувати ризики втратити свої данні. У першу чергу уникайте невідомих вам ресурсів. Якщо ви бачите сайт вперше, або він здається вам підозрілим прочитайте відгуки про нього на незалежних сайтах. Там вам точно скажуть чи надійний це ресурс. Краще втратити 2 хвилини свого життя на пошук інформації, ніж втратити гігабайти своїх даних.

Інша проблема, яка стосується теми приватності – коли ми втрачаємо данні своїх кредитних карт. Час від часу, деякі здобувачі освіти звертаються за допомогою до інших людей, які за певну суму коштів готові допомогти. Та у більшості випадків, у вигляді допомоги знаходяться шахраї. Якщо ви обрали ресурс, який скажімо, зробить за вас курсову і вам треба внести данні своєї карти з великою ймовірністю ви не побачите ні роботи, ні своїх грошей, а ваші данні вже вільно гуляють у цифровому просторі. Також це стосується тих випадків, коли ви купуєте те, що ніби вам має допомогти покращити ваші знання. Купівля різних курсів, тренінгів, і тому подібне. Не перевіряв сайт, де купуєш, перейшов у якусь незрозумілу спільноту у соцмережах. Або ж, хотіли придбати якісь книги, але теж допустили велику помилку і вибору інтернет-магазину. Найкращим варіантом буде, якщо із вас просто спишуть гроші. Але якщо ваша картка потрапила у вільний доступ, а це я вважаю один із найгірших способів втратити приватність, то найкращим рішенням буде як найшвидше заблокувати картку і наступного разу бути більш пильним. Ми часто потрапляємо на «дитячі» пастки, адже думаємо, що точно знаємо, як працюють ці механізми. Але в один день така самовпевненість може нам дорого коштувати!

Якщо себе майже неможливо захистити на 100% для захисту приватності, то може краще взагалі не користуватися цифровими технологіями? Звичайно ні, просто не потрібно вести «життя на показ» навіть, якщо ви втратите свої данні, чи різні компанії, які «допомагають» вам у здобуванні освіти нічого не зможуть передати іншим. Якщо у вас буде вказано лише ваше ім'я і базова інформація. Повірте, із таким матеріалом далеко зловмисники, що перехопили ваші приватні дані далеко не зайдуть.

І на останок, хочеться вже остаточно розставити усі крапки над «і»! Хочемо ми того чи ні, але зберегти свою приватність в епоху цифрових

технологій неможливо. Провідні корпорації знають про нас більше ніж ми самі. Навіть завантажуючи програму для здобуття вищої освіти ви вже втратите свої данні. Питання лише у тому як багато? Якби прикро не було це казати, але приватність давно вже вимерла. Ми не зможемо відмовитися від новітніх технологій. Особливо для людей, які навчаються. Весь освітній процес зав'язаний на технологіях. То що ж тоді, повністю відмовитися від прогресу? Ситуація від цього краще точно не стане. Нам потрібно максимально навчитися опановувати новітню еру. Приділяти цьому увагу, адже тільки це зможе мінімізувати ризики. В іншому випадку, ваші данні хтось купить і тоді сиди-гадай, що ж буде з ними й з тобою

Звичайно прикро усвідомлювати цей факт. Заходячи на онлайн-конференції зі свої викладачем я маю думати про те, якби зараз хтось не поцупив мої данні. А зайшовши в месенджер, щоб прочитати повідомлення від старости групи мій телефон вже передав певну кількість інформації. Чи зможемо ми колись забезпечити приватність? Напевно ні. З кожним роком прогрес йде надто швидко, а разом із цим ми ще більше втратимо свою приватність. Момент коли за нами будуть слідкувати з кожного кутка як реально, так і цифрового життя вже незабаром...

Список використаної літератури:

- 1 <https://ichip.ru/sovety/ekspluatsiya/nebezopasnye-videochaty-kak-zoom-slivaet-vashi-paroli-ot-windows-721302>
2. <https://politeka.net/news/hightech/739479-google-priznas-chto-slivaet-dannye-polzovatelej-u-kogo-teper-vashi-perepiski>

Павлова Юлія Володимирівна

Дніпровський гуманітарний університет,
студентка

Приватність в епоху цифрових технологій

«Право бути залишеним у спокої є найбільш універсальним з прав, котре найбільш цінують усі цивілізовані люди», ці слова були сказані видатним юристом, суддею Верховного Суду США Луї Брандайзом у 1928 році, при розгляді справи «Олмстед проти США» щодо порушення норм Конституції США незаконною дією – перехоплення приватної інформації. Даний факт був першою у світі, юридично закріпленою спробою (завдяки прецедентному характеру правової системи США) підійняти питання права конфіденційності приватного життя у новітній час.

Приватність є своєрідним і звичайно важливим бар'єром, який відгороджує наше особисте життя від усього іншого, стороннього та захищає його від необгрунтованого втручання будь-кого.

Щодо епохи в якій ми усі живемо сьогодні в об'єктивній і волею чи неволею у віртуальній реальності, то тут можна лише процитувати слова великого поета Тараса Шевченка: «Все тече, все минає – і краю немає...» і вочевидь краю і не буде. Розвиток технологій зламає усі відомі людству стереотипи, що й говорити, коли наприклад в Ізраїлі вчені-медики на принтері роздрукували живі клітини серця, які функціонують - ритмічно скорочуючись. Вочевидь, не єдиною вівцею Доллі (клон) закінчатся подібні дослідження.

Далеко в минулому було винайдено першу ЕОМ «ENIAC» (1940-ві роки), її було створено в Пенсільванському університеті США, для потреб армії (полегшила балістичні розрахунки) займала площу майже 167 кв.м, та мала масу майже 30 тонн.

І, якщо від моменту коли людина стала розумною (*homo sapiens*) пройшли тисячі років, то з моменту винайдення радіолампи на якій базувалася робота перших у світі електронних обчислювальних машин (ЕОМ) до моменту коли у майже у кожній людині в Україні, Європі, світі є доступ до сучасних «гаджетів», «девайсів» - комп'ютерної техніки, смартфонів пройшло менше століття! Справжня цифрова революція прийшла на зміну промисловій чи суттєво її доповнила.

Цікаво спостерігати за дитячими пальчиками трирічної дитини, яка вміло листає стрічку YouTube у пошуках необхідного їй мультика, реклами чи улюбленого кліпу, і згадувати себе у 11 класі ЗОШ, коли у школі вперше обладнали комп'ютерний клас, ми (випускники) в зошитах малювали аналогові вікна, запам'ятовували скільки бітів і байтів містить дискета чи диск, і нам не можна було вмикати комп'ютер, щоб ми нічого не зламали, а зловіщий вірус з книг по інформатиці не зламав систему та не вбив комп'ютер, це у той час, коли інтернет до школи навіть ще не провели. Гаджетом мого дитинства була книга – «Енциклопедія професора Фортрана», а мультики на паперовому екрані зі зображенням комп'ютера могла листати лише моя уява.

Гаджетом часів Аристотеля були чорні та білі черенки, які використовували у Давній Греції при голосуванні. Проте вже тоді, далеко до нашої ери, зароджувалося поняття приватності. Аристотель проводив розмежування між суспільною сферою політичної діяльності й приватною, пов'язаною із сімейним життям.

З тих часів минуло кілька тисячоліть, а це: сотні загарбницьких воєн, з них дві - світові, та загроза третьої - ядерної (Холодна війна); сотні повстань, монархів змінювали диктатори, світ бачив Хрестові походи і свавілля Інквізиції, масові страчення людей, голодомори, концтабори, репресії, геноциди... Хтось скаже, до чого тут приватність? І я відповім – до всього, усього вищезазначеного. Пояснюю: при дворах монархів і диктаторів завжди була Таємна поліція (канцелярія тощо), яка збирала і зберігала та використовувала інформацію про «важливих» і «необхідних» персон, «ворогів народу» та інших «небезпечних» для того чи іншого політичного режиму осіб. Також, злісно порушувалося право приватності (конфіденційності) при перехопленні листів важливих персон, такі

перехоплення щоразу і неодмінно змінювали хід історії. На сьогодні, для перехоплення листа не потрібно влаштувати погоню за гінцем, і переслідувати його невизначену кількість часу чи влаштувати засідки у несподіваних для нього місцевостях. Засідки зловмисники чи інші порушники права приватності влаштовують абсолютно спокійно знаходячись за екраном комп'ютера буквально «напичканого» всілякими супер-програмами створеними за останньою буквою науково-технічного прогресу. Різними шляхами перехоплюється інформація, люди збирають, зберігають і використовують, іноді знищують чи замінюють фіктивними даними приватну інформацію про інших людей, шахраї зламують сторінки в соцмережах, банківські рахунки, інформацію з особистого життя людини можуть використовувати проти неї самої, іноді навіть шантажуючи з метою наживи, також запускають всілякі віруси на цілком безпечні, на перший погляд, інтернет-ресурси з метою потенційної продажі продукту який «якнайкраще» захистить ваш комп'ютер; зловмисники (хакери) зламують бази даних, цілі сервери, навіть сервери спецслужб різних держав світу. І це лише вершина айсбергу, проблеми порушення приватності і безпеки усього людства і планети в цілому дещо глобальніші. Не забуваємо, що першу ЕОМ винайшли для потреб армії, і небезпечна для людства зброя у тому числі ядерна також управляється цифровими технологіями, які є військовою таємницею.

Звичайно, у час цифрових технологій наші права приватності захищаються, як нормами міжнародного, так і національного права. Проте, кожна людина має й сама усвідомлювати про ризики, які несе всесвітня сітка, реєструючись на тому чи іншому ресурсі, повідомляючи інформацію про свої персональні дані тій чи іншій особі, викладаючи ті чи інші матеріали (фото, відео, документи) тощо.

Інформаційні технології поступово змінюють ставлення людей до питань приватності. Одночасно люди звикають до винесення особистих питань у площину публічної комунікації та взаємопроникнення різних сфер життя, поступаються приватністю задля власної зручності, можливостей комунікаційних мереж, безперешкодного доступу до кіберпростору, що зрештою зменшує рівень очікувань щодо збереження та захисту приватності. Рівень захисту приватності має бути таким, щоб мінімізувати загрози особистої безпеки в інформаційному суспільстві.

Насьогодні «Право бути залишеним у спокої» стало майже прозорим і ледве помітним, тому як гаджети поглинули суспільство, хаос постійної фіксації інформації усього простору, що оточує людину, а також фіксація приватного життя інших людей і розповсюдження, часто без згоди людей зображених на фото чи знятих на відео.

Приватність у сучасну цифрову епоху звучить скоріше, як міф чи мрія, де майже на кожному кроці за нами спостерігають камери відеоспостереження, прослуховуються телефонні дзвінки, наймаються детективи для збирання та зберігання інформації про «важливу» особу, а

Таємні поліції держав світу все ж так, як і в середні віки та давні часи, продовжують збирати персональні дані з приватного життя людей.

Список використаної літератури:

1. Право на приватність – одне з основоположних прав людини. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/pravo-na-privatn%D1%96st-odne-z-osnovopolozhnikh-prav-lyudini/>
2. Разметаєва Ю.С. Приватність в інформаційному суспільстві: проблеми правового розуміння та регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. С 43–46.

Сергієнко Катерина Василівна

Національний університет «Чернігівська політехніка»,
студентка

Приватність в епоху цифрових технологій

На сьогоднішньому етапі розвитку людства все частіше виникає питання, що може бути «публічним», а що – «приватним» в інформаційному суспільстві.

К.С. Сакович зазначає: «Публічність можна охарактеризувати як раціональний консенсус, процес вирішення проблеми в житті громадянського суспільства, яка стосується всіх рівним чином. Публічній сфері властивий формат комунікацій в єдиному часі, місці та просторі, особиста взаємодія між учасниками, раціональне, критичне мислення, відсутність ієрархій і свобода слова. Приватність протилежна у своїх характеристиках: вона має емоційно-сугестивну природу, базується не на рівності, а на прийнятті соціальних, часом асиметричних ролей. Метою приватної комунікації стає тимчасовий баланс її учасників і маніпуляція» [1, с. 35].

Дискусії стосовно приватності виникли ще в індустріальній епосі. Адже саме в ній почала розвиватися концепція прав людини, демократії та рівності як основоположних цінностей.

Ідея раціонального влаштування суспільства, централізації та масифікації була доведена у ньому до граничної межі. Новостворені засоби комунікації, нахстат кіноматографії та радіо, були створені, а в подальшому використані як засіб «промивання мізків» і масової пропаганди тодішнім тоталітарним режимам.

Інтернет та соціальні мережі розширили горизонти спілкування до небачених можливостей. Декілька десятиліть назад ми навіть і уявити не могли світ, в якому за нашими щоденними діями постійно спостерігають, що ми купуємо в магазинах і через Інтернет, де перебуваємо в той чи інший час, з ким товаришуємо і про що спілкуємося, однак зараз це стало реальністю нашого життя.

Зараз ми вже можемо спрогнозувати приблизні наслідки такого технічного розвитку: зростання глобальних комунікаційних мереж, що охоплюють собою не окремі території, чи держави, а весь світ; стійке проникнення технологій у всі сфери нашого життя, стирання часових і просторових меж комунікації; полегшення обміну і поширенню інформації; легкий доступ до залучення й перетворення інформації, а також активний характер діяльності особи та впливу на інших людей, тощо.

Однак, попри всі позитивні аспекти такого прогресу, слід виділити і недоліки, які ми отримали у зв'язку з цим: в зоні ризику для приватності опиняються насамперед особисті дані та захист конфіденційності, збереження анонімності в комунікації, достовірність інформації про особу та її ідентичність.

Інформаційні технології створили каркас віртуальної реальності, але підтримувати, заселяти та змінювати її буде людина. Для інформаційного суспільства характерна зміна типу комунікації та гнучка ідентичність[2].

Іноді віртуальний простір для сучасної людини постає «схованкою» від життєвої реальності, плацдармом реалізації її мрій, а отже, стимулятором до симуляції, підміни дійсності псевдореальністю [3, с. 208].

Проте, віртуальний образ людини та цілісна віртуальна особистість безпосередньо впливають на приватність. Ще одна небезпека полягає у невідповідності зусиль на підтримання віртуального образу зі збереженням розумного рівня приватності.

Непевності у захисті приватності додає феномен відвертості або відкритості людини у соціальних мережах. З різних причин особа надає в них багато відомостей про себе, іноді досить інтимних або розкриває відомості з приватного життя інших. Не виключена і штучна відкритість, і псевдоанонімність, яка може приводити до одвертості, оскільки людина помилково вважає, що зв'язок між образом і реальністю не буде встановлений [4, с. 69]. Інформаційні технології впливають також на появу нових конфліктів у сфері прав людини й ускладнення юридичних конфліктів, пов'язаних з інформаційними питаннями взагалі.

Отже, інформаційні технології з кожним днем розвиваються все більше, і можливо, що через певний відрізок часу ми будемо жити в суспільстві, яким керуватимуть машини і питання приватності навіть не поставатиме взагалі. Водночас, люди вже сьогодні звикають до винесення особистих питань у площину публічної комунікації та взаємопроникнення різних сфер життя, поступаються приватністю свого життя задля власної зручності, можливостей комунікаційних мереж, безперешкодного доступу до кіберпростору, що зрештою зменшує рівень очікувань щодо збереження та захисту приватності. Саме тому рівень захисту нашого приватного життя має бути таким, щоб мінімізувати загрози особистої безпеки в інформаційному суспільстві, але чи готові ми сьогодні відмовитися від тих технологічних зручностей, до яких так звикли, питання залишається відкритим.

Список використаної літератури:

1. Сакович Е.С. Диалектика приватности и публичности в виртуальном пространстве / Е.С. Сакович // Международный журнал исследований культуры. – 2012. – № 3 (8). – С. 35–41.
2. Слободян В.О. Виртуальна особистість як феномен сучасної культури / В.О. Слободян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kulturolog.org.ua/i-conference/2012/109-infconf2012/542-slobod2.html>.
3. Власенко Ф.П. Виртуальна реальність як простір соціалізації індивіда / Ф.П. Власенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. – Вип. 56. – С. 208–217.
4. Девтеров І.В. Характер соціальної комунікації в мережі Інтернет / І.В. Девтеров // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2011. – № 3. – С. 66–72.

Топчій Андрій Олегович

Харківський національний університет внутрішніх справ,
студент

Приватність в епоху цифрових технологій

XXI століття – це ера надзвичайних можливостей, коли людина має широкий потенціал в сфері інформатизації, може вільно передавати, приймати інформацію і має миттєвий доступ до знань, що було б важко реалізувати в попередні епохи розвитку людства. Поширення смартфонів, соціальних мереж та інших веб-ресурсів відкрило для сучасної людини нові можливості, що були недоступні раніше. Ми можемо легко спілкуватися з близькими і друзями на великій відстані, робити покупки не покидаючи дім, поширювати інформацію та швидко її отримувати.

Протиріччя між перевагами впроваджених цифрових технологій і обмеженням прав людини особливо проявляється у сфері недоторканності приватного життя. Право на недоторканність приватного життя є одним із основних прав людини, необхідних для безпечного та гідного життя, однак у цифровому просторі, особливо, коли ми користуємося різними соціальними мережами та додатками, збирається величезна кількість персональних даних (з нашого відома або й без), які можуть бути використанні не в нашу користь. Ми часто вказуємо у соціальних мережах інформацію, яка стосується здоров'я, політичних переконань, сімейного життя тощо. Ми можемо навіть і не здогадуватися, хто буде користуватися цими даними, з якою метою і яким чином. Так особиста інформація, що потрапила в мережу Інтернет все частіше використовується проти її власників та може проявлятися у протиправній діяльності у формі шантажу, булінгу або шахрайства.

З поняттям «приватність» сучасна людина досить добре знайома, хоча б тому, що кожна соціальна мережа має такий розділ як «налаштування

приватності». За допомогою цього досить легко сховати від сторонніх осіб інформацію із соціальних мереж або особисті фотографії.

На мою думку, приватність в Інтернеті – це право кожної людини на збереження приватної інформації в таємниці. Так за допомогою приватної інформації досить легко встановити людину. Знаючи прізвище ім'я по-батькові особи, можемо знайти сторінку в соціальній мережі, однак, якщо ми знаємо лише ім'я або псевдонім, встановити особу буде неможливо, оскільки існує дуже багато людей з однаковими іменами. Якщо мова йде про кличку домашнього улюбленця, то це не буде приватною інформацією, доки її не буде використано, наприклад, в якості паролю. Таким чином, приватною інформацією може бути: ПІБ особи, адреса проживання, дата народження, номер телефону, електронна адреса, логін та пароль, номер банківської карти, персональні дані із копії документа, особиста фотографія, на якій добре видно риси обличчя особи, тощо.

Дана інформація потрапляє до Інтернету такими шляхами : під час реєстрації на ненадійному сайті; участі в сумнівних онлайн опитуваннях, конкурсах, вікторинах; оплати на фішинговому сайті; публікаціями в соціальних мережах, тощо. Навіть виник термін «овершерінг», що досить добре характеризує сучасну людину та її необережність з надмірним поширенням приватної інформації в Інтернеті.

Всю інформацію, яка залишилась в Інтернеті називають «цифровим слідом», вона включає в себе не лише інформацію, яку ми публікуємо, але й ту, що не можемо контролювати безпосередньо. Це стосується публікацій інших осіб, історії пошукових запитів та відвіданих сайтів, що використовуються для обрання найбільш доцільної реклами, дані про геолокацію особи, тощо.

Обережність та обачність щодо приватної інформації може зберегти вас від користування нею зловмисниками з корисливих мотивів. Так, наприклад, за допомогою зламаної соціальної мережі намагатися отримати гроші у близьких чи друзів або, знаючи ПІБ особи, звонити від імені співробітника банку та просити поділитися даними банківської карти чи кодом із повідомлення, або оформити кредит, володіючи паспортними даними, тощо. Досить вдалим буде приклад додатку, за допомогою якого можливо дізнатися як саме людина підписана у інших на телефоні, однак в положенні про конфіденційність вказано, що додаток має право ділитися приватною інформацією із третіми особами. Тобто, додаток, який наче виглядає надійним може виявитися шкідливим програмним забезпеченням. Таким чином, зловмисник може не лише мати доступ до вашої геопозиції, але й до всіх даних, що знаходяться на мобільному пристрої.

Підсумовуючи, можу зазначити, що виклики цифрової епохи зумовили особливу важливість в інформаційній безпеці, оскільки зберегти повну приватність на разі неможливо, не користуючись при цьому мережею Інтернет. Однак, дуже важливо бути пильним та керуватися простими

правилами, що стосуються збереження приватної інформації, щоб не стати жертвою зловмисників.

Федоренко Дарья Віталіївна

Національний університет «Чернігівська політехніка»,
студентка

Приватність в епоху цифрових технологій

Дебати про конфіденційність тривають з індустріальної ери. Саме в індустріальну епоху сформувалася концепція прав людини, демократії та рівності як загальнолюдських цінностей. Але в той же час тоталітаризм став продуктом розвитку промисловості.

У ньому була доведена до межі ідея раціональної організації суспільства, централізації та масовізації. Нові медіа, зокрема кіно та радіо, використовувалися як засіб промивання мізків і масової пропаганди, наприклад, комуністичним і нацистським режимами.

Інтернет та соціальні медіа розширюють горизонти спілкування та економічної діяльності [1, с. 35].

У політичному плані за останнє десятиліття пройшла хвиля масових протестів проти авторитарних і корумпованих режимів, організованих через соціальні мережі. Але в той же час вже сьогодні спостерігається феномен соціальної інженерії та контролю за допомогою соціальних мереж та Інтернету, яким користуються держави та великі корпорації.

Але в той же час вже сьогодні спостерігається феномен соціальної інженерії та контролю за допомогою соціальних мереж та Інтернету, яким користуються держави та великі корпорації [2, с. 608].

Уявіть собі світ, у якому постійно контролюється ваша повсякденна діяльність: що ви купуєте в магазинах та через Інтернет, де ви знаходитесь у певний момент, хто ваші друзі і з чим ви спілкуєтесь, що ви переглядаєте в Інтернеті, регулярно оплачуєте рахунки подібати це. Однак це не фантастика. ІТ-корпорації, зокрема Facebook або Google, Amazon та багато інших, ретельно стежать за активністю своїх користувачів. А тепер уявіть, що вся ця інформація заноситься в єдину базу даних, обробляється за спеціальними алгоритмами і вам дають позитивну чи негативну оцінку, від якої залежить ваше життя. Це також стало реальністю.

Для створення або покращення віртуального профілю веб-сайтам потрібно багато особистих даних. Поява різноманітних пристроїв з мобільними версіями таких сайтів спричинила за собою не тільки глибше занурення у віртуальні світи, але й небезпеку у питанні збереження та захисту конфіденційності. Так, зазначається, що користувачі мобільних пристроїв зберігають особисту інформацію та адресні книги на мобільних пристроях, що викликає занепокоєння у зв'язку із захистом персональної інформації, в тому

числі практикою операторів веб-сайтів, які іноді зловживають своїми правами щодо довіреної інформації [3].

Невпевненості щодо захисту конфіденційності додає феномен відвертості чи відкритості людини в соціальних мережах. З різних причин людина подає в них багато інформації про себе, іноді досить інтимної, або розкриває інформацію з приватного життя інших. Не виключена штучна відкритість і псевдоанонімність, яка може призвести до відвертості, оскільки людина помилково вважає, що зв'язок між образом і реальністю не встановиться.

Щоб захистити себе, потрібно вжити ряд запобіжних заходів. Люди повинні розуміти, як використовуються їхні персональні дані, вміти контролювати маніпуляції з особистою інформацією в мережі та дозувати перенесення елементів конфіденційності в публічну сферу. Враховуючи об'єктивні тенденції розвитку технологій, впевненого настання інформаційної ери, зростання значення кіберсередовища та глобальний характер комунікаційних мереж, питання конфіденційності потребують розумного правового регулювання. Більша частина коригування буде здійснюватися на засадах самоврядування. Ймовірно, що для збереження її конфіденційності знадобиться свідомо, активна поведінка користувача та особистісний саморозвиток, підвищена інформаційна грамотність. Мінімальні технічні стандарти захисту конфіденційності потребують гармонізації та універсалізації з урахуванням просторово-часової специфіки кіберсередовища та різних рівнів захисту права на конфіденційність в окремих правових системах. Усе це передбачає докладання спільних зусиль з боку різних учасників: держави, суспільства, окремих людей [4].

Інформаційні технології поступово змінюють ставлення людей до питань конфіденційності. При цьому люди звикають виносити особисті питання в площину публічного спілкування та взаємопроникнення різних сфер життя, відмовляються від приватності заради власної зручності, можливостей комунікаційних мереж, безперешкодного доступу до кіберпростору, що знижує рівень очікувань щодо збереження та захисту приватності. Рівень захисту конфіденційності має бути таким, щоб мінімізувати загрози особистій безпеці в інформаційному суспільстві. Традиційних правових засобів та інструментів у сучасному світі недостатньо для вирішення проблем конфіденційності, тому необхідно зосередитися на правових механізмах запобігання вторгненням у приватне життя, розробці гнучкої правової бази, критеріях можливого втручання в конфіденційність та її межі в інформаційному суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Сакович Е.С. Диалектика приватности и публичности в виртуальном пространстве / Е.С. Сакович // Международный журнал исследований культуры. – 2012. – No 3 (8). – С. 35–41.

2. Серьогін В.О. Право на недоторканість приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці : [монографія] / В.О. Серьогін. – Х. : Фінн, 2010. – 608 с.

3. Власенко Ф.П. Віртуальна реальність як простір соціалізації індивіда / Ф.П. Власенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. – Вип. 56. – С. 208–217.

4. Девтеров І.В. Характер соціальної комунікації в мережі Інтернет / І.В. Девтеров // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2011. – № 3. – С. 66–72.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ТА
ПРОЦЕСУАЛЬНИХ
ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Матеріали

Всеукраїнського науково-практичного семінару

*(24 листопада 2021 року, ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний
університет»)*

Оригінал-макет – Мірошник А.Д.